

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Digitaliseret efter aftale med Selskabet for Danmarks Kirkehistorie. PDF-filen er kun til ikke kommercielt brug.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

TREDIE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

Dr. phil., Sognepræst.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDL. G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1884—86.

Hartvig Lohman i Odense,

et kirkehistorisk Bidrag fra Orthodoxiens Tidsalder.

Af **Holger Fr. Børdam.**

I Aaret 1631, da Trediveaarskrigen rasede i Tydskland, kom en Mand ved Navn Hartvig Lohman her ind til Landet og nedsatte sig i Odense som Læge, den Gang endnu en fri Virksomhed, som enhver kunde udøve uden at behøve at bevise, at han forstod sig paa Kunsten. Ved heldige Kure og et omgængeligt Væsen vandt han efterhaanden ikke ringe Søgning, og selv flere af den fynske Adel benyttede hans Hjælp. Dette betragtede Dr. med. Henrik Køster (Cüster), ogsaa en Tydsker, der af Adelen i Fyn var antaget som Læge med Bolig i Odense, som Indgreb i sin Næring. Men da der ikke fandtes nogen Lov, ifølge hvilken Lohman kunde sagsøges for sin Lægepraxis, gik man, som det synes, en anden Vej for at komme ham til Livs, idet man fremdrog, at han paa et tidligere Tidspunkt, om end længe før sin Nedsættelse i Odense, havde haft et skarpt Sammenstød med de kirkelige Myndigheder og i forskellige Skrifter havde udtalt sig paa en Maade, der viste, at han afveg fra den lutherske Opfattelse af forskellige Dogmer og stod nær ved de Anskuelser, som Valentin Weigel, Felgenhawer og andre tyske Mystikere havde udtalt. Til nærmere Oplysning

herom skulle vi kaste et Blik paa Hartvig Lohmans Levned, før han kom til Odense.

Han var født i Itzeho — ventelig omtrent 1590 — og maa rimeligvis have modtaget videnskabelig Dannelse, i alt Fald havde han lært at føre Pennen med megen Dygtighed, og det latinske Sprog var ham ikke fremmed. Den første Stilling, han vides at have indtaget, var som Sekretær hos Otto von Qualen, der var Amtmand i Flensborg Amt, og fra denne Stilling avancerede han til By-skriver i Flensborg. Her blev han stærkt religiøst opvakt, dog neppe ved de derværende Præsters Forkyndelse, men ved Forbindelse med den bekjendte Nicolaus Knutzen Teting, der var Borger i Flensborg, samt ved egen Læsning af Luthers, Taulers og Joh. Arndts Skrifter. Men tillige kom han ligesom Teting ind paa sværmeriske, weigelianske Anskuelse, der ikke alene ytrede sig i stærke Udfald mod den herskende Usædelighed og i Angreb paa den beskikkede Lærerstand, men ogsaa i afvigende dogmatiske Anskuelse, der særlig gik ud paa en Fornægtelse af Christi sande menneskelige Natur og i Paastanden om Herrens legemlige Iboen i de troendes Hjerter, hvorved disse allerede her i Livet bleve i Stand til at opfylde al Retfærdighed. Herved kom det i Begyndelsen af Aaret 1622 til stærke Sammenstød mellem Sværmerne og Præsterne i Flensborg, særlig den trættekjære M. Habakuk Meyer, hvilket foranledigede, at Lohman opgav sin Embedsstilling og forlod Flensborg, hvad ogsaa var Tilfældet med Teting. Denne tog Bolig i Nærheden af sin Fødeby Husum, medens Lohman begav sig til Svavsted, hvorfra han førte en litterær Krig med Præsterne i Flensborg. Dette førte til, at begge ved et Reskript af 27de September 1624, udstedt af Hertugen af Gottorp, bleve udviste af Landet ¹⁾.

¹⁾ Cimbria literata, I, 359—61. 677—80. Krafft, Husumsche Kirchenhist., S. 170—71. 466. 493—8. v. Seelen, Memorab. Flensb. S. 223, Not.

Teting begav sig da til Hamborg, medens Lohman efter nogen Tids Forløb blev Faktor ved et Saltværk i det brandenborgske, i hvilken Stilling han forblev paa sjette Aar, indtil Krigen fordrev ham derfra, og han søgte Tilflugt til sin »Arveherres«, den danske Konges Lande.

Ligesom Teting og andre ældre Mystikere, der i Naturkræfternes Rørelser søgte Forbilleder for Aandslivet, havde Lohman imidlertid benyttet Tiden til chemiske og medicinske Granskninger. Navnlig havde han læst Paracelsus's Skrifter, og støttet til disse Studier var det, at han begyndte sin Lægevirksomhed i Odense. Belært af Erfaring synes han dog at have ophørt med alle Forsøg paa at gjøre Proselyter for sine særegne religiøse Meninger, som han mulig endog for en Del havde opgivet. Da Sognepræsten ved Frue Kirke i Odense, M. Ludvig Michelsen, en Tid lang efter hans Nedsættelse i Byen hørte tale om, at Lohman havde særegne religiøse Grillen og ikke gik i Kirke og til Alters, gik han til ham for at undersøge hans Tro og religiøse Anskuelser; men da han ikke kjendte noget til hans Skrifter, lykkedes det ham ikke at opdage noget særlig stødende¹⁾. Det var først i Sommeren 1634, at det kom op, at han var en mistænkelig Person. Biskop D. Hans Michelsen i Odense skriver i sin Dagbog for det nævnte Aar: »30. Juli blev et Skrift af Hr. Friderich Dame, Provst i Flensborg, imod Hartvig Lohman, bragt mig²⁾, hvilket Fru Sofie Below havde meddelt. 31. Juli. Hartvig Lohman var hos mig for at undskylde sig; men om Tilbagekaldelse ymtede han ikke et Ord. 1. August var Dr. Køster hos mig, hvem jeg viste Skriftet imod Hartvig Lohmans Vildfarelser. 2. Aug. havde jeg sammenkaldt hele Præsteskabet (i Odense) til Overvejelse af H. Lohmans

¹⁾ Se den nedenauførte Indberetning af M. Ludv. Michelsen af 16. Februar 1635. Lohman ejede et Hus paa Nedergade i Odense, alt-saa i Frue Sogn (Engelstoft, Odense, 2. Udg. S. 573).

²⁾ Dette Skrift, hvis fulde Titel findes i Cimbr. lit. I, 123, er fra 1625.

Sag. 3. Aug. spiste jeg hos Lensmanden, som bad om, at den lohmanske Sag maatte udsættes til hans Tilbagekomst. 4. Aug. M. Ludvig (Michelsen, Sognepræst ved Frue Kirke,) berettede, at Lohman ikke vilde indlade sig paa noget Colloquium med os, og ikke vilde gjøre nogen Bekjendelse eller fremkomme med noget Forsvar, uden han blev nødt dertil af den højeste Øvrighed. 7. Aug. Dr. Køster viste mig Fortegnelsen over de Bøger, der vare udbudte til Salgs ved Foraarsmarkedet i Frankfurt; heri fandt vi et Skrift imod Nicolaus [Teting]¹⁾, en Person af samme Surdej [som Lohman]. 8. Aug. skrev jeg til Hr. Kansleren og Dr. Resen (Sjællands Biskop) om Lohmans Sag«.

Saa vidt Biskoppens Dagbog. Man har hidtil ment, at der ikke forelaa noget Bevis for Sandheden af Lohmans senere Ytring om, at Dr. Henrik Køsters Avind havde foranlediget Sagen imod ham. Men de anførte Dagbogsnotitser tyde dog paa, at han ikke ganske har haft Uret, skjønt baade Dr. Køster og Konsistoriet i Odense siden bestemt paastod det modsatte. Det er nemlig ikke usandsynligt, at Fru Sofie Below, om end maaske uden Køsters Vidende, har gaaet hans Ærinde ved at indsende den flensborgske Provsts Skrift mod Lohman, da man ellers ikke godt kan forstaa, hvad der bestemte denne Frue til dette Skridt.

Biskop Hans Michelsens Brev, dat. Odense den 7de August 1634, til Kansler Christian Friis til Kragerup er endnu bevaret, skjønt i en af Tidens Tand meget medtaget Skikkelse²⁾. Mod Slutningen deraf skriver han, »at jeg aldrig vidste, han (Lohman) havde omgaaedes med

¹⁾ I den foreliggende Udgave af Biskop Hans Michelsens Dagbog (Saml. til Fyns Hist. og Topogr. VII, 75) findes Efternavnet kun antydet ved Prikker, ventelig fordi Afskriveren eller Udgiveren ikke har kunnet læse det. At det imidlertid er Teting, der menes, kan neppe være tvivlsomt.

²⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliet, »Kirkevæsen«.

slig Sværmeri, førend jeg saa' denne Bog (Provst Fr. Dames), hvilken velb. Fru Sofie Below tilskikkede os, og kaldte den Lohmans Testimonium fra Flensborg, hvor han haver været Byskriver, men er nu celeberrimus Medicus Otthoniæ. Borgerskabet, en Part, giver for, at Præsterne ville have ham af Byen, fordi de kan ikke nu faa saa meget Klæde for Lig, som de ville have; thi denne holder Liv i Folk«. — Borgerskabets anførte spydige Bemærkning minder om, at Præsterne den Gang — da det var forbudt et modtage nogen »Sjælegave« eller Betaling for Begravelser — dog, i alt Fald i Kjøbstæderne, havde en sædvanemæssig Ret til en Del af det Klæde, der brugtes til at »drage« Kirken med ved Ligbegjængelser.

Biskoppens Indberetning til Kansleren foranledigede, at der udgik følgende kgl. Befaling til Lensmanden paa Odensegaard om at lade Lohman kalde til Regnskab.

Christian dend Fierde (osv.). Wor Gunst thillforn. Wiid, at efftersom wj forfarre, en wed Naffn Hertwig Lohmand sig at haffue nedsatt der wj wor Kiøbsted Odense, som thillforne vj wort Førstendomb Holsten for adtschielige Swermerj schall suspect werre; Da bede wi dig och naadigst wille, at du med Superintendenten och menige Geistligheden der i for^{ne} Odense for^{ne} Hertuig Lohman for eder kalder; Och saa frembt hand frastaar hues hand thillforne billigen haffuer werit beschyldett forre, och wden ald widre Thuiff sig thill worris Confession bekiender, haffuer du med geistligheden sammestetz dig at beraadføre, om hand wden forargelse kand thillstedis, naar mand god acht paa hans idrett och omgengelse haffuer. Meden saa frembt hand endnu bliffuer bestandig i nogett, som Gudtz ord kand werre imod, eller och nogen Mistancke hos hannem kand werre; Da schalt du hanom thillholde och en wisse tid forelegge sig af wore Riger och Lande att begiffue, paa det ald forargelse och venighed i Gudtz menighed kand nest dend Allermegligstis hielp vndwerris. Dermed skeer wor wille. Befallendis dig Gud. Skreffuit

paa wortt Slott Kiøbenhaffn dend 24 Augusti 1634. Wnder wortt Zignet.

Christian.

Udskrift: Oss elschelig, erlig och welbyrdig Henning Walchendorp thill Glorup, wor Mand, Thiener och Befalingsmand paa wor gaard wdj Odensee ¹⁾).

Af ubekjendte Grunde varede det nogle Maaneder, inden Sagen kom for. I sin Dagbog skriver Biskoppen: »Den 11. Novbr. 1634 spiste jeg hos Lensmanden, som talte med mig om Hartvig Lohman, som imorgen skal fremstille sig for Konsistoriet« (bestaaende af Biskoppen, Sognepræsterne og Gymnasiets Professorer i Odense). »12. Novbr. fremkom H. Lohman for os i Konsistoriet; efter at han havde hørt Kongebrevet oplæse, gav han os skriftligt Svar, men utilfredsstillende; derfor befalede vi, at han paa Lørdag skulde komme igjen og aflægge en aaben Bekjendelse«. Den som utilstrækkelig befundne Erklæring findes endnu i Original i Odense Bispearkiv og lyder saaledes med Udeladelse (antydte) af enkelte uvæsenlige Ting ²⁾):

Nachdem die durch einen unruhigen lengst gestorbenen Menschen, M. Habacuc Meyer geheissen, für (o: vor) 12 Jahren in Flensburg erregte Streitigkeiten, im Schleswigschen zu Hadersleben Anno 1624 gehaltenen Landgerichte, einmahl ihre Endschaft erlanget, auch Ihre Kön. Maytt., unser allerseits gnedigster Herr, den füngangenen schleunigen Process damaln gnedigst improbiret, darbei ich es auch meines Theils gentzlich bewenden lassen und im geringsten darwider nicht gehandelt; siederhero auch an anderen Oertern (dar ich wegen des gefehrlichen Kriegs-

¹⁾ Originalen i Odense Bispearkiv har Paategning om senere at være læst for Universitets-Konsistoriet den 18. April 1635.

²⁾ En Del af Stykket (Indledningen) har tidligere været trykt i Pontoppidans Ann. eccl. Dan. III, 810—11.

wesens vorfliehen müssen) ins sechste Jahr, und alhier in Odensee numehr lenger denn drei gantzer Jahr häusslich gewohnt, zur Christlichen Lutherischen Kirchen mich bekennt, zum Gehör Göttliches Worts und Gebrauch der heiligen Sacramenten gebürlich finden lassen, und keinen Menschen weder mit Worten noch Wercken geergert, sondern mit meinem Pfarherrn und Menniglichen in Liebe, Friede und Einigkeit gelebet, auch Gott und meinem Nehisten nach Müglikheit gedienet, und (ohne Ruhm zu melden) also verhalten habe, dass verhoffentlich kein einiger Mensch mit Fügen über mich wird klagen oder etwas ungebührliches beschuldigen können; zudem auch mein Pastor, Herr M. Ludewig Michelsen, bald nach seiner Ankunft alhier¹⁾, wegen des Glaubens mit mir geredet, meine Erklerung und Meinung darauff von mir gehöret, und in allen Dingen mit mir ist zufrieden gewesen. Dahero ich auch alles unziemlichen Verdachts vnd Bezüchtigens billig frei und unbeladen sein sollen.

Weiln ich aber (doch ohne unzeitigen Ruhm zudencken) alhier im Lande Fühnen und benachbarten Oertern ein Zeit hero mehr den Hundert schwache, bresthafte Menschen (unter welchen viele Adeliges Standes Personen sind) durch Gottes Gnade glücklich curiret, und sie von ihren theils gefehrlichen und schweren Kranckheiten, vermittelst Göttlicher Hülffe, erlediget . . .²⁾ vnd also, nach Gottes Befehl, 1 Pet. 4. v. 10, mit der von Ihm empfangenen Gabe, meinem hülffdürffigen Nehisten . . . willig gedienet habe, vnd deswegen von hiesigen D. Henrico Costero und den seinigen unbilliger Weise gehasset, verleumbdet vnd geschmehet worden bin, auch zweiffels ohne durch sein Getrieb die alten hingelegten Streitigkeiten (so anhero ins Reich Dennemarcken nicht

¹⁾ M. Ludvig Michelsen blev 1632 Sognepræst i Frue Kirke i Odense (Bloch, Den fynske Gejstl. Hist. I, 759).

²⁾ En Mængde forskjellige Sygdomme opregnes.

gehörig) insonderheit ein unebenes für 9 Jahren ausgegebenes, mit vielen unwahrhaftigen Auflagen angefülletes Scriptum, unlenkt herbei gebracht, und ich dadurch alhier bei dem Herrn Bischoffen und anderen seinen Herren Assessoren in Religionssachen verdedtig gemacht, auch deswegen ein gnedigstes Königlich Befehl-Schreiben, meines Glaubensbekenntniss zu thun, gnedigst ist ertheilet worden,

Als habe ich solchem zu unterthenigster gehorsambster Folge, nebenst den Articulen unsers Apostolischen christlichen Glaubens (zu welchen allen und jeden ich mich von Grundt des Hertzens bekenne) über die in Verdacht gezogene Punkte meinen Glauben hiermit kundt zu thun nicht umbgehen sollen noch wollen

Von der Persohn unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi und dem grossen Geheimniss der Offenbarung Gottes im Fleisch, 1 Tim. 3 v. 16, glaube ich ¹⁾:

Dass der Sohn Gottes, dessen Ausgang von Anfang und von Ewigkeit her gewesen, das Wort, so im Anfange bei Gott und Gott selbst war, durch welches alles erschaffen ist, beide das sichtbare und unsichtbare, zu rechter von Gott vorbestimpter Zeit sei Fleisch worden, empfangen vom dem heiligen Geiste, gebohren von der Jungfrauen Maria, von dem Samen Dauids, hergekommen aus den Vätern nach dem Fleisch, menschliche Natur und Knechtsgestalt angenommen, und uns allerdings (die Sünde ausgeschlossen) gleich geworden, auch mit dem Leibe seines Fleisches, durch sein Bluth uns von Todt, Hell und ewiger Verdammniss erlöset, mit Gott dem himlischen Vater versöhnet, Vergebung der Sünde, Gerechtigkeit und ewiges Leben erworben hat.

Von dem Geheimniss der Einwohnung Christi in uns, Col. 1 v. 27, glaube ich,

¹⁾ En overordentlig stor Mængde Citater af den hellige Skrift, som i Randen er anført til Stadfæstelse af de nedenauførte Sætninger, har jeg ment at kunne udelade.

Dass alle rechtschaffene wahre Christeu (die sich Gott durch den Glauben und Liebe zum gehorsamben Dienste ergeben haben und in Christo Jesu neue Creaturen geworden) Tempel und Hütten Gottes sind, in deren Herzen Christus durch den Glauben wohnet, in ihnen ist, in ihnen lebet, auch alles gutes in und durch sie wircket. Dahero auch ein Christ sich des guten nicht mus anmassen noch zueignen, sondern Gott in Christo allein zuschreiben und ihm die Ehre geben; sich selbst aber, auch im allerbesten Leben, für einen unnützen Knecht achten und halten.

Von dem innerlichen Menschen, 2 Cor. 4 v. 16, glaube ich:

Dass die wahre Christen nicht alleine (wie alle andere Menschen) natürlicher Weise von Vater und Mutter sind erzeugt und gebohren, sondern auch von Gott aus dem Wasser und heiligen Geiste neu und wiedergebohren worden. Was nun aus dem Fleische gebohren wird, das ist Fleisch, und was vom Geiste gebohren wird, das ist Geist; welche zwei, Fleisch und Geist, in heiliger Göttlichen Schrift oftmal wider einander gesetzt, auch mit unterschiedlichen mehren Namen genennet werden, als alter und neuer Mensch, äusserlicher und innerlicher Mensch, natürlicher und geistlicher Mensch, wie die heilige Schrift solches betzeuget.

Von der Lehrung und Salbung des heiligen Geistes, 1 Joh. 2 v. 27, glaube ich:

Dass die heiligen Patriarchen und Propheten, im alten, wie auch die Apostel und Jünger des Herrn Christi, im neuen Testament, vom Geiste Gottes sind getrieben und gelehret worden, und durch den heiligen Geist geredet haben. Dass auch alle gleubige aus Gott wiedergebohrne Menschen den heiligen Geist empfangen, der nach seinen vielfeltigen Gaben und Wirckungen einem jeglichen das seine zutheilet und gibt, sie lehret, sie in alle Wahrheit leitet, sie zum guten treibet, Gebet und Seufftzen in ihnen erwecket, sie tröstet, sie stercket, und

ihrem Geiste Zeugniß gibt, dass sie Gottes Kinder sind; dass alles aber, wie durch das geschriebene und gepredigte Wort äusserlich, also auch aus dem Worte in den Herten der Gleubigen innerlich, welches Göttliche Wort die unfehlbare Wahrheit ist, so in Ewigkeit bleiben wird. Was aber wider das geoffenbarte Wort Gottes ist, das ist falsch und verflucht.

Was sonsten andere mehr Articuli und Punkte Christlicher Religion anlangen thut, als von Gott, von der heiligen Dreifaltigkeit, von den Wohlthaten Christi, vom Worte Gottes, von der Tauffe, vom Nachtmahl, vom Glauben, von der Sünde, von der Busse und Bekehrung, von Vergebung der Sünde, von christlichen Tugenden und heiligem Wandel, von Auffopferung des eigenen Willen, von der Nachfolge Christi, von dem Reiche Gottes in den Gleubigen, von den Kennezeichen eines Christen, von der Prüfung seiner selbst, von Erkenntniß eigener Unwürdigkeit, von der Obrigkeit, von der Arbeit und Erwerbung des täglichen Brodes, und dergleichen mehr, dessfals berufe ich mich auff mein Büchlein *Nova Creatura*, so für etzlichen Jahren ich anfangs mir selbst zu einem täglichen Memorial habe auffgeschrieben, und der Herr Bischoff selbst von Flensburg anhero bringen lassen; daraus meines Glaubens Grundt und Bekentniß mit mehrerm zu-ersehen ist.

Da ich aber in einem oder anderen Punkte aus Menschlicher blödigkeit müchte irren und fehlen, und ein Gottliebender christlicher Mensch, nach der Vermanung des Apostels Pauli, Gal. 6 v. 1, mir einen besseren Grundt in Gottes Worte zeigen und weisen kan, bin ich des gutwilligen Erbietens, solches nicht alleine gerne anzunemen, sondern demselben noch darzu viel Dank zu wissen; dann ich zu nichts anders, als zu der einigen Göttlichen Wahrheit verpflichtet bin, dieselbe auch allein liebe. — — —

I vore Dage, da man ikke gaar paa Jagt efter Kjæt-

terier, vilde en Bekjendelse som ovenstaaende formodentlig være tagen for tilstrækkelig; men ikke saaledes i Orthodoxyens Tidsalder. Konsistoriet i Odense fandt, at Lohman ikke havde bekjendt andet, end hvad enhver Sekterer, Papist, Calvinist, Gjendøber, Photinianer eller Weigelianer lettelig kunde give sit Bifald, og at han ikke udtrykkelig havde gjenkaldt de Vildfarelser, der fandtes i hans ældre Skrifter, hvilke man havde erhvervet sig fra Flensborg. Der blev derfor gjort et Udvalg af de mest stødende Udtryk i disse og ved Siden deraf sat en Gjenkaldelse af samme i strengeste Form, og denne forlangte man, at Lohman skulde underskrive i et nyt Møde, der holdtes med ham den 19de November¹⁾. Hertil var han imidlertid ikke villig, men forlangte 4 Ugers Henstand for at kunne give ordentlig skriftligt Svar paa Konsistoriets »Judicium« over hans Confession. Der blev imidlertid kun indrømmet ham 14 Dage. Ved gjentagne Forestillinger, hvori han henviste til Sagens Vigtighed, da den ikke gjaldt Penge og Gods, men Samvittighed og Salighed, og desuden til sin Lægepraxis, da han billigvis ikke kunde forsømme dem, der havde betroet sig til hans Omsorg — navnlig en vis meget fornem og svag adelig Person — saa opnaaede han endelig 4 Ugers Henstand. Men da han henimod Udløbet af denne Tid endnu forlangte 14 Dage til, svarede Konsistoriet ham den 17de December 1634 (paa Tydsk), at man fandt hans idelige Begjæringer om Henstand meget mistænkelige, og derfor maatte anse hans tidligere afgivne Confession for idel Hykleri. Hvis han derfor ikke mødte for Konsistorium den 20de December og afgav sit Svar, saa vilde man ikke have mere med Sagen at gjøre, men henstille den til Kongens Lensmand²⁾.

1) Tildels trykt i Pontopp. Ann. III, 812—17. Originalen i Odense Bispearkiv.

2) Lohmans Breve og Svaret i Odense Bispearkiv.

Den 20de December mødte Lohman ikke, hvorfor Konsistoriet udfærdigede følgende Beretning til Lensmanden:

Gunstige Her Lensmand, nest vores ydmyg Helsen, plictige tacksigelse oc redebøn tieniste altid, kunde vi E. V. venligen icke forholde, at efftersom Kong. May., vor allernaadigste Herre, naadigste haffver befalet, at E. V. med Superintendenten oc menige geistligheden her i Byen skulle Hartvig Lohman for sig kalde, oc saa fremt hand frastaar, hues hand tilforn billigen haffver verret beskyldet for, oc vden all videre tuiff sig til vores confession bekiender, skulle E. V. sig med geistligheden raadføre, om hand uden forargelse kand tilstædis, naar mand god act paa hans idret oc omgengelse haffver etc. Saa haffver for^{ne} Hartvig Lohman i det første mode, som skede Onsdagen den 12 Novemb., strax verret ferdig med en skriftlige confession at indlegge. Men efterdi samme confession intet anrørde de groffue errores, som hand var forgifven med, haffve vi hannem forelagt, at hand neste Løffverdag dereffter skulle sig atter indstille, midler tid vilde vi hans vildfarelser aff hans egne paa tryck udgangne skrifter uddrage oc artickelviis per thesin et antithesin skriftlige forfatte, oc hannem offvergiffve. Dog er hand til bemelte tid icke møtt, huorfore vi vore forarsagede hannem peremptorie at citere til neste Onsdag dereffter, som vor den 19 Novemb., da vi hannem beneffnde concept haffve forelæst oc offverlereret med begiering, at hand sig tre dage dereffter vilde resoluere, om hand slig Svermeri vilde fraagaa oc sig til contrariam sententiam, som Guds sande ord er gemess, redeligen bekiende. Huorpaa hand først haffver begieret fire ugers respit. Men der hannem saa lang tid bleff affslagen, effterdi hand sig vel strax derpaa kunde haffve erkleret, om hand ellers opricteligen vilde bliffve ved sandhed, bleff hannem dog forundt 14 dage. Kort tid dereffter, førend de 14 dage vare forløbne, haffver hand skreffvet oss til oc atter begieret 4 Vgers dilation, huilcket vi oc effter E. V. gode

betenckende lode passere. Der disse 4 Vger vare omme, haffver hand dog icke ville møtt for oss, men allene paa ny endda 14 dages respit skriftlig begieret. Men der vi fornumme saadan procrastination icke at kunne hentydes til andet end idel bedrag, haffve vi skreffvet hannem til, at hand sig paa fierde dag derefter, som var den 20 Decembr., skulle indstille; hues hand det icke gjorde, vilde vi intet videre haffve med hannem at giøre, men Sagen E. V. effter Kong. May. naadigste mandat committere. Derpaa er kommen til Bispens port i aftes sildig et qvindfolck, som leverede til hans Vognsvend igiennem porten et Breff, foregiffvendes Jep Bager i Offvergade at haffve ført det fra Prousten i Nyborg, Bispen tilskreffvet, hand skulde gaa ind oc levere det fra sig, hun vilde for-tøffve effter suar, indtil hand kom ud igien. Men der hand kom tilbage at ville faa hende breffvet igien, var hun bortloben. Huilcket breff var skreffvet aff Hartvig Lohman i den samme mening som de forige.

Effter slig leiglighed, gunstige Her Lensmand, kunde vi icke andet eracte, end at Hartvig Lohman endnu som tilforne foverer de samme skendige, forgifftige, kettiske vildfarelser, oc ingen forhaabning at verre, at hand sig derfra skal ville omvende, effterdi icke alleniste Ministerium til Flensborg sig med hans bekering meget haffver bemødet, men ocsaa vi haffve erbødet oss hannem aff Guds ord at ville undervise, oc hand dog til des icke haffver vild lade sig mercke for nogen aff oss i det ringeste, med huilcke aff sine erroribus hand mest var besverget, meget mindre begierer nogen undervisning der imod, men fast mere i sine breffve beraaber sig paa sin uskyldighed oc gode samvittighed, der hand dog de gruelige aff hans egne tryckte skriffter antegnede adskillige svermeri ingenlunde fornecter. Huorfor vi kunne nu intet videre oss med denne Sag befatte, formenendes icke raadsom at verre, hannem her at tolereres, ey heller at mand meget skulle røre om hans Svermeri, effterdi hand den

gemene mand meget haffver indtaget, huorudaff icke ringe fare i lengden kand entstaa. Befalendes E. V. sampt E. V. kiere Frue oc Børn under den almectigste Guds besker-melse. Datum Othense den 20 Decemb. 1634.

G. V. A.

Superintendentens, Pastores et Professores Othoniæ.

Hans Michelssøn S. F.

Hendrich Michelssen

mpp.

mppria.

Suend Pedersøn

Jacob Sperling

mpp.

m. m.

Ludvig Michelssen

Christian Hanssen Lund

mppria.

m. pp^a.

Udskrift: Erlig oc Velbiurdig mand, Henning Walkendorph til Glorup, Kong. May. Befalingsmand paa Othensegaard, vores gunstige Her Lensmand oc gode Ven, tjenst-villigen.

Paategnet: Den 21. Decembris 1634 ehr mig dette Breff ved Bispens Famulo thillskickitt, Hartwig Lowmand anlangendis ¹⁾).

Først efter at Konsistoriet i Odense saaledes havde vist Sagen fra sig, blev Lohman endelig færdig med sin Erklæring i Anledning af Konsistoriets tidligere Afvisning af hans »Confession« og dets Forlangende om en i det enkelte gaaende Tilbagekaldelse af hans forrige Vildfarelser. Svaret har til Titel:

Antwort vnd Erklerung Hartwig Lohmans, Chymici vnd Medici in Othensee, auff das Judicium vnd Begeren des Herrn Superintendenten vnd seiner Herren Assessoren daselbst; Auch was er sonsten vnziemlich ist beschuldiget worden. — Dat. Othense den 23 Decembris Anno 1634. (Orig., tolv Blade in Fol. i Odense Bispearkiv, Odense Herred 9).

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv med senere Paategning om at være læst in Consistorio (Univ. Haun.) 18 Apr. 1635.

I dette vidtløftige Svar, der fra Fremstillingens Side er godt affattet, som alt hvad der kom fra Lohmans Pen, gaar han slet ikke ind paa Hovedforlanget, Tilbagekaldelse, men søger navnlig at paavise det utilbørlige i at oppripe de gamle, forlængst henlagte Stridigheder, han havde haft paa andre Steder, tildels paa en anden Landsherres, den gottorpske Hertugs, Territorium, navnlig fordi han siden sin Ankomst til Odense ikke havde givet nogen som helst Anledning til, at man med Grund kunde mistænke hans lutherske Orthodoxy. Som Kilderne til sin christelige Oplysning nævner han, næst Guds Ord, Luthers Skrifter og Joh. Arndts 4 Bøger om den sande Christendom; naar han havde studeret Paracelsus, da var det ikke dennes theologiske Anskuelse men hans lægevidenskabelige Anvisninger, som han havde tilegnet sig. Om det sidste Punkt og om sit Forhold til Dr. Køster udtaler han sig saaledes:

Dass der Herr Superintendent und Herr M. Henrich Michelsen (wie ich negstmals den 19 Novembris im Consistorio von ihnen verstanden) D. Henricum Costerum (welcher mir, ohne billige ursache, hässig und feind ist) alleine erheben und gross achten, dargegen aber mich gering schätzen wollen, solches stelle ich an seinen ort, und lasse einem jeglichen sein judicium hierin frei sein: Ich weiss aber, dass Gott der Allmechtige seine Gaben unterschiedlich austheilet, dem einen dieses, dem andern jenes gibt, 1 Cor. 12 v. 8 et seq. Der dann auch meine Wenigkeit nicht gantz und gar bloss oder leer gelassen, sondern durch seine Barmhertzigkeit auch etwas nützlich (ohne Ruhm zumelden) mitgetheilet und anuertrawet hat. Ich bekenne auch selbst, dass ich allewege mehr die res als die worte in acht genommen (wiewol ich, Gott lob, von Sprachen auch so viel verstehe, als ich zu meinem Studio Chymico und Medico bin benötigt) und dass ich viel lieber in der Natur etwas warhaftiges und nütz-

liches erfinden, als viel ohne grundt von einem dinge reden und schwatzen wollen. Befinde auch, durch die Gnade des Herrn, dass mit adhibirung meiner bereiteten guten medicamenten ich den schwachen und kranken Personnen viel nützlicher und erspriesslicher bin, als wenn ich mit vielen Worten und Zierligkeit der Sprachen (die ich sonst unverachtet lasse) ihnen die Ohren füllen konte; und gestehe nochmaln (wie ich auch im Consistorio auff beschehene frage habe geantwortet), dass Gott und die Natur mich zu einem Artzten gemacht, bin auch dessen, durch die Gnade des Allerhöchsten genugsamb versichert und weiss, das wer Gott recht fürchtet, und die Natur verstehet, auch in deroselben die Menschen erkennet, und und dann erspriessliche gute Medicamenta bereitet hat, gar wol ein Artzt, und dann seinem Nehisten nützlich sein kann. So dann nun auch D. Costerus den Hippocratem, Galenum und derogleichen ausstudiret, so habe ich, ohne Ruhm zu melden, dargegen nicht allezeit geschlafen, sondern mit studiren und laboriren meine Zeit angewendet, vielleicht auch solche Autores gelesen, die in verstendiger unpartheilicher examinirung nicht weniger, sondern vielleicht höher und besser als seine mügen befunden werden. Begere auch meines theils (wans gleich möglich were) mit D. Costero, wie hoch er sich auch mit Verachtung anderer Leute mag erheben, umb Wissenschaft nicht zu tauschen, und verhoffe, durch die Gnade Gottes, mit dem Meinigen dem hülfdürftigen Nehisten so wol nützlich zu dienen, als er mit dem seinigen. Daruon ich jedoch andere unpartheiliche bassverstendige Leute urtheilen lasse.

Ich verneme aber, dass man mich (wer es auch aus giftigem und schmehedürftigem Hertzen gethan oder angestellet haben mag) bei vornemen Leuten, auch sonsten, derogestalt fälschlich angegeben und in solchen Verdacht gesetzt hat, als wann ich meine (Gott lob) gethane glücklichliche curen nicht mit natürlichen mitteln, sondern auff

einige andere unchristliche und unnatürliche art verrichtet haben solte (welches mir kein ehrlicher Mensch mit Wahrheit nachreden, vielweniger erweisen oder wahr machen kan) dann ich mein lebenlang zu keinem einigen Menschen etwas anders dann natürliche mittel (zu malen mir auch keine andere bekandt sind), als bereitete krefftige Magisteria, Extracta, mineralische und vegetabilische Spiritus, Olea und Salia, auch andere nützliche Getränke, Pulver, Latwerge und Pillen gebraucht habe. Desfals ich mich auff alle die jenigen, denen ich in ihren Kranckheiten gedienet, thue berufen.

Gleichfals ist es auch eine schendliche Lüge und nimmermehr zuerweisen, dass man aussprenget und für-gibt, als solte ich für etzliche Zeit mit Lesung eines Buches ungewöhnlicher und verdecktiger Art gebraucht haben, welches die ganze Zeit meines Lebens von mir nicht ist geschehen.

So vermercke ich auch, dass man mich schimpfflich beschuldiget und gezüchtiget, und dadurch bei dem gemeinen Mann vielleicht verhasset zumachen gedencket, als wann ich in Glaubens Sachen ein Weigelianer, Felgenhawer oder Rosenkreutzer sei; welches mir nicht, wie Recht, überweist noch wahr gemacht werden soll. Dann ich mein Lebenlang auff keinen deroselben meinen Glauben gesetzt, sondern einig und allein auff Gott und sein Wort und die Schrifften Lutheri gegründet, selbige auch und keine andere allegiret habe, wie aus meiner übergebenen Confession, auch allen anderen meinen Scriptis zuersehen ist. Dass ich aber die in offentlichen Truck ausgegangene Bücher des Paracelsi und anderer lese, geschieht nicht wegen der Theology (daruon ich Grundes und Zeugniß genugsamb in Gottes Wort habe) sondern wegen der wahren Philosophy, Chymie und Medicin, so darin gelehret werden. Und weiln solches meiner Profession gemess ist, verhoffe ich auch, kein ehrliebender

unpartheilicher Mensch mir solches mit billigkeit verargen kan.

Betreffend auch ferner das Büchlein oder vielmehr schändliche Schmehekarte, so wider Theophrastum Paracelsum, Valentinum Weigelium und andre geschrieben und in diesem 1634. Jahre getrucket, aber weder Ort noch Name des Trücker oder Authoris darin gedacht sein sol, welches Herr M. Henrich Michelsen auff des Herrn Superintendenten Magd Hochzeit negsthin für vornemen geist- und weltlichen Persohnen öffentlich getzeiget, auch theils daraus selbst laut gelesen und andern zu lesen überantwortet hat, welches auch hernach ist ins Consistorium gebracht und etzliche Punkte mir daraus sind vorgelesen worden, und, als ich hernachmals verstanden, auch wider mich gerichtet sein sol; mir aber, auff meine instendige bitte, zu meiner gebührlichen Verantwortung, nur einist durchzulesen, auff einen tag nicht geliehen noch abgefolget werden mügen; erklere ich mich, so viel mir nun daraus wissend ist itziger Zeit, solcher gestalt darauff: Dass so viel die Religions Articul betrifft, ich von denselben nichts mehr oder weiter gestendig bin, als meine eigene Scripta in rechtem verstande ausweisen, und nicht wie sie etwa von bösshafftigen Menschen verkeret und auff unrechte Meinung gedeutet sein mügen. Was aber die übrigen ersten Punkte und Beschuldigungen (welche an Ehr und Redligkeit gehen) anlangen thut, desfalls verantworte ich mich zu errettung meiner Ehren und Unschuld hiermit also: dass so ferne dieselben mir fürgelesene Punkte auff meine Persohn gerichtet sind, und ich darmit gemeinet werde, dass auf den fal der Author des Buches, und wer sonst mehr Rath und That darzu gegeben hat, als Gottlose ehruergessene Leute mir solches fälschlich auffgedichtet und schändlich überlogen haben. — — —

Samme Dag Lohman indgav til Lensmanden det vidtløftige Indlæg, af hvilket her er meddelt en Prøve, søgte

en Del Borgere i Odense, deriblandt og nogle af Byens Øvrighed, at yde ham en Haandsrækning ved følgende Henvendelse til Kongen:

Stoermegtigste, Høibaarne, Allernaadigste Herre och Konning. E: Konningl: May: kunde wi vnderschreffne, E: May: fattige Vndersotte och Schatteborgere wdj Odensee, vnderdaanigst at andrage ei haffue ombgang: Att efftersom een Chymicus wed nauffn Hertwig Lohman sig paa nogen, ohngefehr tree Aars tied, her hoes oss haffuer opholdet, och emidertied, med huis goede och duelige medicamenter, hand tilforne haffuer præparerit, een deel oss self, een deel woris kierre Høstruer, Børn och gode Venner, saauelsom andere baade indlendische och wdlendische, wdj adschillige, ochsaa en deel beswerlige och store tilfaldige Siugdomme, formedelst Guds naadige biestand, med naturlige Middel, løcklich haffuer curerit, ochsaa ellers for hans persoen som en gudfrychtig, from, erlig Mand sig wdj alle maader her hoes os haffuer schichet, beteet och forholdet, och hand dog for hans Religion (wanseet hand ingen Mennischer her enten haffuer giffuet eller giffuer forargelssse) molesteris och besweres. Saa effterdj foruden hannem fast iche nogen Medicus (Adelens bestilte Medicus allene wndertagen, som paa de goede fornemme Adels personer, hand er bestilt till, haffuer att tage ware) herudj dette gandsche Land sig opholder, som oss fattige Folck wdj adschillige Tilfald kand och will were vffwertig, och wi aff dend Aarsag hannem (som dend, der aff sine patienter haffuer for sin løcklig cur ett berømligst nauffn, det wi hannem ochsaa self med Sandhed maa efftersige) her høiligst behøffuer: Er til E: Konng: May: hermed woris allerwnderdaanigste Bønn och begiering, att de for Guds och denne for^{no} woris Nødt och Trangs schiuld oss dend konnigliche Naade wille beuise, och naadigst beuilge, at for^{no} Hartuig Lohman wmolesterit her hoes oss maate residere, oss fattige folch wdj adschillige tilfällige Siugdomb

med hans Cur och goede Raad betiene, hannem aff Apoteket, huis som kand behøffuis, och for betaling wbehindert att maate følges, och saadant wed E: Konng: May: obit Breff oss allernaadigste att meddelis. Saadant, som det i sig selff billigt och christligt er, wille wj till E: Konng: May: oss allerwnderdaanigst forsee, och wi ere det igien, wspart liff, goeds och bloed, emoed E: Ko: Ma: wdj ald vnderdaanigst Lydachtighed at fortiene, som pligt-schuldig, saa och vnderdaanigst beredt och willig. E. Ko: Ma: Guds faderligst protection till et langwarendis løck-saligt regiment och ald kongelig wellstand vnderdaanigst och troligst befallet. Aff Ottensee dend 23 Decembris 1634.

E: Ko: May.

vnderdaanigste Vndersaatte
och Schatteborger wdj Odensee.

Hans Ebbesønn. Peder Jacobsen. Hanss Jenssen. Mickell Perssen.
Hans Cossens (?). Johan Elcke. Clauss Frederichsen.
Matthies Dirichsenn. Peder Samsing. Erik Andersen. Knud Laursen.
Abigaell S: Otte Knudsøns. Rasmuss Gaaess. Knud Ottessen.
Thomas Broderssen. Krestian Nielsen Gullager. Søffrinn Gregerssen.
Thomass Tøxen. Hinndrich Chasperssen. Madtz Tønnesenn.
Lauritz Ollessen, en skreder. Zacharias Philip.
Dettloff Volquartz, Bardscher. Hans Barchman, glaser.
Svend Pederssen ¹⁾.

Nogen videre Indflydelse paa Sagens Gang har dette Andragende maaske ikke haft, da Biskoppen samtidig gav sin Indberetning til Kansleren, og den har sikkert lydt paa en ganske anden Maade ²⁾. Konsistoriet, der havde faaet Lohmans Erklæring til Gjennemsyn, var heller ikke sent til — trods Juledagene — at give et Tilsvær, som baade havde Næb og Klør. Det er stilet til Lensmanden

¹⁾ Under ethvert af Navnene staar: Egen Haand, eller Manu propria, hvilket her for Pladsens Skyld er udeladt. Originalen findes i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliarkivet, »Kirkevæsen».

²⁾ Den 1ste Januar 1635 refererede Biskoppen Kanslerens Svar til Lensmanden Henning Valkendorf (se hans Dagbog anf. St., S. 81).

og dat. 30 Decbr. 1634, men da det er meget vidtløftigt, indskrænke vi os her til nogle større Brrudstykker og Uddrag.

. . . . »Saa befinde vi udi dette grosso og crasso Volumine (Lohmans Indlæg) en latum Campum, som han gjerne vilde føre os udi, og afføre os fra Hovedsagen, og med unødig Disputats opholde os, paa det han i saa Maader kunde komme derfra. Til hvilken Ende nu for Øjne ses, af hannem at være begjæret først de 4 Ugers og siden 14 Dages Frist, paa det han nemlig kunde have Tid og Rum til at sammenskrabe denne store Skrolde, som han nu er kommen »opgetagen« med. Thi Sagen i sig selv belangende, kunde han strax første Gang resolveret sig og ladet os vide sin Mening og Grund, som han nu haver ladet komme for Dagen, at han ikke kunde og vilde de fremsatte Artikler underskrive, da havde han gaaet os redelig under Øjne; endog vi noksom kunde eragte, at han omgikkes med Hykleri, Bedrageri og Skalkhed, idet han sig lod forlyde, der udi Consistorio hans Theses og vore Antitheses hannem bleve forelæste, at han med vore Antitheses noksom vilde komme tilrette; men at han vilde fragaa sine Theses og Errores, talede han intet om«.

»Det vigtigste udi hans Erklæring er det, at han be-
raaber sig paa Biblen og Luthers Skrifter. Men det er alle Kjætteres Vis, at de beraabe sig paa Biblen. Ligesom en Edderkop suger Forgift af en Rose, som en Bi drager Honning udaf, saa uddrage alle Kjættene deres forgiftige Lærdom udaf Biblen, som de vrangelig forstaa og udlægge, hvorudaf de retsindige tage den rette saliggjørende Lærdom . . . Vi ere forsikrede, at hans (Lohmans) Trosartikler langt mindre stemme med Guds Ord i den hellige Skrift og med Luthers Skrifter end Ild og Vand, Dag og Nat, Løgn og Sandhed . . . Hvi skulde da ikke saadant grovt Sværmeri som en Djævelslærdom for-

kastes, fordømmes og forbandes? Hvad han ellers indfører udi sin vidtløftige Erklæring er enten impertinentia, som komme Sagen intet ved, eller falsa et ficta, Løgn, Usandhed og vrang Beretning, eller ogsaa sophistica og spidsfindige Paafund, foruden det at han udøser sin Hadskhed og Ondskab med Skjænden og Skjælden paa fornemme Folk, døde og levende, og derhos roser sig selv og sin Medicin og Kunst med store Ord og Bram. Impertinentia er hvad han indflikker om sit Liv, Levned og Omgjængelse, hvad han indfører imod D. Costerum og hans Medicin, saa og de Autores, han haver læst og studeret. Thi alt dette kommer jo hans Trosbekjendelse, som alene fordres af ham, ingenlunde ved. Falsa et ficta, Løgn og Digt, som han har spækket sit Volumen med, er 1. hvad han foregiver, Sagen imellem Gejstligheden og ham at bero paa, at han skal være angiven hos Kgl. Maj. at have forarget Menigheden og forført nogle. Hvilket aldrig er sket, men er hans egen optænkte Digt. 2. Det, han be- raaber sig paa sin Sognepræst, M. Ludvig, at der han havde hørt om de i Holstein forgangne stridige Puncter og confereret med ham i Sønderlighed derom og hørt hans Erklæring, har han aldeles i alle Ting været med hannem tilfreds. Hvorimod bemeldte M. Ludvig nyligen haver paa det højeste protesteret for Ed. Velb. og os andre, og beklaget sig, at han derudi gjør ham stor Uret og uredelig har løjet ham det paa; thi han intet videre haver confereret med ham end om de tvende Punkter de effica- cia verbi divini et de sacramentis. Thi han af hans Vildfarelser intet vidste eller havde hørt. . . . — Sophisteri og Spidsfindighed lader sig i hans Erklæring tilsyne i mange Stykker. 1. At han fingerer og digter selv en Controversiam og Strid om hans Liv og Levned, som han forsvarer sig imod, og pugnerer saa cum larvis, fægtendes hen i Vejret. 2. Han confunderer sin i Consistorio indlagte skriftlige Confession med sin trykte Confession og Beretning; og der vi have kaldet hans skrevne for os

fremlagte Confession ustridig, vil han applicere det ogsaa hen til den trykte Confession 5. Hans syv første sammenskrabede Rationes ere idel sophisticke Paa-fund (thi de to sidste ere aabenbarlig Løgn, som tilforn er meldt), saasom a) at denne Strid er mere end 10 Aar gammel; b) at den er holden med en Del længe siden døde og en Del vidt herfra residerende Personer; c) udi et andet Land og Fyrstendom, som har sin sønderlige Ret, der dog de udi Fyrstendom Slesvig ere Danske, jyske Ret undergivne, og ere Kgl. Maj.s vor allernaadigste Herres Undersaatter; d) efterdi Hs. Maj. haver An. 1624 forhørt Sagen og improberet Processen og dermed gjort Ende paa denne Strid, hvilket er dog kun hans egne ubeviste Ord 10. Sophisticke indmænger han D. Costerum udi denne Handel, at han har været i Fred og Rolighed, indtil bem. D. Costerus er bleven ham hadsk og fjendsk, med hvilken indflikkede Punkt han vil gjøre den Dannemand suspect, ligesom han skulde være Pot og Pande til denne Handel, han er geraade udi, som han og har udspreedt om ham, ja udtrykkelig i sit første Indlæg skyldet ham for, dog ubillig og løgnagtelig, som os allesammen vitterligt er, og vi med Gud og en god Samvittighed kunne bevidne Belangendes paa det sidste hans Ærgjerrighed og thrasoniske Stortalenhed, roser han ikke aleneste sig selv, titulerendes sig Chymicum og Medicum udi Odense, og gjør stort Skrald af sine Medicamenter og lykkelige Kure; men han ogsaa foragter D. Costerum og præfererer sig hannem, ladendis sig trodselig forlyde, at han ikke vilde bytte Vidskab med ham; item han haver læst de Autores, som maaske kunde befindes at være højere og bedre end hans. Og kunne vi ikke noksom forundre os over den selsomme Metamorphosin, som maa vel agtes lige ved en af de ovidianske Metamorphoser, der han af en Byskriver til Flensborg er transformeret til en Chymicum og Medicum udi Odense; hvorover, som vi have spurgt, de Flensborgere selv en Del

forundre sig, og vi her udi Odense maatte være spodske over. Man har ikke heller tilforn hørt om hans store Kunst og Praxi medica, som han nu saa højt opbryster sig udaf, før nu ungefärlig for 2 Aar siden. Men det lader sig anse, at ikke Gud og Naturen, men Desperatio har gjort ham til en Chymicum og Medicum. — Her haver Ed. Velb. en Anatomiam paa hans vidtløftige Erklæring, hvorudaf øjenskinlig ses og forfares, hannem ikke aleneste at være en forhærdet Kjætter og Sværmer, der holder fast ved sin forrige gruelige Vildfarelse imod Guds hellige Ord og vore Kirkers Confession, og ingen Forbedring hos ham er at forhaabe, at han skulde ville revocere dem eller gaa derfra; men ogsaa at være et forgiftigt, ondt og fortrædeligt og hadsk Menneske, som omgaas med Løgn og Underfundighed, saa imod det, han skriver, at have befittet sig fra Ungdom op paa Ærbarhed, Oprigtighed, Redelighed og Sandhed, lader det sig mere anse, hannem at have lagt Vind paa de 3 tyske L, lügen, lästern, leugnen, som af Ministerio til Flensborg tilforn rettelig er kastet ham i Næsen. Hvorfor vi kunne ikke andet judicere, nu saa vel som tilforn, end at han bør ingenlunde her hos os at tolereres, men bortskaffes jo før jo bedre. Thi dersom han kunde faa Luft, er at befrygte, eftersom han har Medhold af mange, besønderlig gemene Folk, som har ikke bedre Forstand, skulde vel maaske i Fremtiden stor Ulejlighed der udaf rejse sig.

Støttet til denne Konsistoriets Erklæring og den tidligere anførte kgl. Befaling af 24de August 1634 udstedte Lensmanden Henning Valkendorf den 8de Januar 1635 et Mandat, der efter en Recapitulation af Sagens Gang slutter saaledes:

»Da efter samme Kgl. Maj.s min allernaadigste Herres Befaling og derpaa Superintendentens og Gejstlighedens Betænkender og Afsigt vil jeg hermed og paa højstbemelde

Kgl. Maj.s Vegne have bemeldte Hartvig Lohman forelagt, at han fra denne Dag inden sex Uger ikke alene her af Byen, medens og af alle Hs. Maje-stæts Riger og Lande sig begiver«.

Den originale Ordre, som endnu findes i Odense Bispearkiv, har tvende Stevningmænds Paategning om, at de samme Dag (8de Januar 1635) efter Befaling af Borgmester Hans Nielsen havde begivet sig til Hartvig Lohmands Bolig for at overlevere ham en ligelydende Afskrift, men da ikke havde truffet ham selv hjemme, havde de givet den til hans Datter, »som den og af os annammede og lovede den hannem udi Hænde at ville levere«.

Dr. Henrik Køster, som hidtil ikke var traadt offentlig frem under Sagen, synes at have ment, at nu var det passende Tid at lade høre fra sig. I alt Fald indgav han samme Dag (8. Jan.), og, som det af nedenauførte Titelse, efter at han var kommen i Kundskab om Lensmandens Mandat, en udførlig Memorial til »Den Ehrwürdigen, Grossachtbaren, Hoch- und Wollgelarten Herrn D. Johanni Michaelio, wollverordneten Herrn Episcopo in Fuhnen, Langelant, Laalandt vnd Falster, und andern semptlichen des Consistorii Ecclesiastici Othoniani Herrn Assessoribus, meinen hochgeehrten Herrn und Freunden«. Stykket, hvori Lohman omtales paa den haanligste Maade, skulde efter Køsters Ønske henlægges mellem Sagens Akter — hvor det endnu ligger — »in rei memoriam et innocentiae meæ testimonium«. Det har til Titel:

Abgedrungene Retorsions-Schrift vnd Ehrenrettung Henrici Custeri, Philosophiæ & Medicinæ Doctoris, wider einen von Flensburg entwichenen Stadtschreiber, so nicht allein A° 1624, 29 Septembris, aus seinem Vaterlande, dem Furstenthumb Schleswig vnd Holstein, öffentlich relegiret vnd bandiret, sondern auch in diesem Eintausent Sechshundert fünf vnd dreysigsten Jahre, anitzo 8. Januarii ein

Königlichs ernstlichs Mandat bekommen, so wol aus Odensee, als allen Ihrer Königlichen Majestet Landen, innerhalb sechs wochen zu weichen, der sich Hartwich Lohman nennet.

Vi skulle dog ikke her meddele videre af dette Skrift, hvori Lohman betegnes som en Løgner og Æreskjænder paa Grund af sin Omtale af Dr. Køster i sine tidligere meddelte Indlæg og paa Grund af den Del, han havde tillagt ham i, at Sagen var bleven rejst imod ham. Derimod skulle vi fremhæve det ret mærkelige i, at netop samme Dag, som havde bragt Lensmandens Forvisningsdekret og Køsters Retorsionsskrift, bragte ogsaa et Kongebrev, som gav Sagen en anden Vending. Anledningen var formodentlig ikke blot Borgernes Forbøn for Lohman, men ogsaa et Bønskrift, som denne under 2den Januar 1635, som det synes personlig, havde indgivet til Kongen.

I dette Skrift nævner Supplikanten først de Hovedbeskyldninger, som gjordes imod ham, og gjør derpaa gjældende, at han ikke havde givet den kristne Menighed i Odense nogen Forargelse, eller forført nogen til vildfarende Meninger; sine lykkelige Kure havde han øvet ved naturlige Midler — andre kjendte han ikke —, navnlig kraftige kemiske Medikamenter. I Trossager var han ingen Weigelianer, Felgenhawer eller Rosenkreutzer, men støttede sig alene til Gud og hans Ord samt Luthers Skrifter. Han klagede over den Forfølgelse, han havde været underkastet, og sluttede endelig med følgende Andragende:

Als ist demnach an E. Kön: Maytt: hiermit meine vnterthenigste vnd hochfleissigste bitte, die wollen in allen königlichen gnaden geruhen, mir gnedigste Licentiam zuertheilen, dass ich in Othensee, auch wor ich sönsten in E: Kön: Maytt: Reiche vnd Landen von krancken Personnen gefodert werde, vnd mich häusslich niederzusetzen gelegen sein müchte, mich curando gebrauchen zu lassen, auch von den Apotheken, was ich etwan daraus benöthiget,

für billige bezalung, mir abgefolget, ich auch hinferner, wie bisanhero geschehen ist, Gott vnd meinem Nehisten zu dienen, in Ruhe und Friede gelassen werden müge. Oder da ie solches (über zuersicht) nicht geschehen konte, weiln vermüge aller Rechte, auch natürlichen billigkeit, niemand in seiner Sache zugleich Kleger und Richter sein kan, dass auff solchen fal, die wollede gestrenge vnd ehrnueste Holger Rosenkrantz auff Rosenholm, Gregers Krabbe auff Torstedtlundt, Henning von Walckendorff auff Glorup vnd Henrich von Podebusch auff Kiorupgarde erbgessen (oder welche E. Kön: Maytt: sonsten gnedigst gefellig sind) zu Commissarien verordnet, vnd ihnen gnedigst anbefohlen werden möchte, sowol von dem Herrn Superintendenten vnd seinen Herren Assessoren, als auch von mir allen nottürftigen Bericht einzunehmen, auch meines Lebens vnd Wandels, wie gleichfals gethanen gelücklichen curen halber, sich zuerkündigen, vnd entweder zwischen den Herren Theologen vnd mir, was billig vnd Recht ist, zuerkennen, oder auch E. Kön: Maytt: daruon vnterthenigst vmbstendlich zu referiren. Daran volbringen E. Kön: Maytt: ein hochnutzliches, Gott vnd vielen Menschen angenehmes Werck, auch was dem Rechten vnd aller billigkeit gemeess ist, welches mit meinen müglichen diensten hinwiederumb zuerschulden ich vnterthenigst so willig als pflichtig bin. E. Kön: Maytt: der väterlichsten beschirmung Gottes, zu langem gesunden leben, gelücklicher Regierung vnd allem königlichen Wollstande getrewlichst, vnd zu dero gnaden mich vnterthenigst emphelende. Geben Kolding, den 2. Januarij Anno 1635.

E. Kön: Maytt:

vnterthenigster

Hartwig Lohmann,
Chymicus vnd Medicus
in Othensee¹⁾.

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Kancelliet.

En saadan verdslig Kommission, som den Lohman havde andraget paa, gik Kongen imidlertid ikke ind paa. Derimod blev Sagen henvist til Landets højeste theologiske Domstol, som det fremgaar af følgende tvende Kongebreve.

1.

Christian den Fierde (osv.). Wor synderlige gunst thilforn. Wiider, efftersom en wed Naffn Lohmand, som sig der vdi wor Kiøbsted Odense opholder, haffuer med sine forige publicerede Skriffter giort sig mistenckt wdi Religionen, da haffue wii naadigst beuilget, at samme Lohmands Sag maa vdi wor Kiøbsted Kiøbenhaffn foretages och offuerhøres. Och haffue I paa wore wegne at thilholde os elsch^e Mester Hendrich, Sogneprest thill S. Hans Kiercke sammestetz, at møde med huis bem^{te} Lohmand bør at beschyldis fore, till den 15 Aprilis, da i och for^{re} Lohmand skulle thilholde sig at indstille. Och wille wii, att i, os elsch^e Docter Hans Michelsen, och da møder, Sagen med andre, som den offuerwerre skulle, att forhørre. Dermed skier wor willie. Befalendis eder Gud. Skreffuedt paa wort Slott Coldinghuus den 8. Januarii Anno 1635. Wnder wort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss elsch^e erlig och welbiurdig Henning Walchendorff thill Glorup, wor Mand, Thienner och Befalingsmand paa wor Gaard vdi Odense, och hæderlig och høylærde Mand, Doctor Hans Michelsen, Superintendent offuer Fyns Stift¹⁾).

2.

Missive til Bispen og Professoros Theologiæ i Kjøbenhavn, Lohmand i Odense anlangende.

Christianus Quartus.

Vor synderlige Gunst tilforn. Vider, efftersom en udi vor Kjøbsted Odense bosiddendes, ved Navn Lohmand, har

¹⁾ Orig. i Odense Bisparkiv med senere Paategning om at være læst udi Consistorio (Acad.) 18. April 1635.

med nogle sine forrige publicerede Skrifter gjort sig mistænkt udi Religionen, og vi naadigst bevilget have samme Sag udi vor Kjøbsted Kjøbenhavn at maa forhøres, da bede vi eder og naadigst ville, at I til den 15de Aprilis førstkommende med andre, vi naadigst dertil deputeret have, samme Sag foretage og forhøre. Datum Koldinghus d. 9de Januar 1635.

I Mellemtiden, inden Sagen kom for »de højlærde«, samlede man i Odense forskjellige Vaaben til dermed at fælde Lohman. Saaledes udstedte hans Sognepræst følgende Erklæring, der tillige skulde rense ham selv for den mulige Beskyldning, at han havde set igjennem Fingre med Lohmans Vildfarelser:

Efterdi Herdtvig Loman i sin formeente indlagte Erklæring mod vor kierre Herre Bishops och dett hæderlige Consistorii postulata, huilcken hand schriffteligh haffver offvergifft vedt vor velbiurdig Her Lensmand, Henning Walckendorff til Glorup, saa vel som ochsaa i sin Confessione, huilchen hand indlagde for Consistorio, nogle gang berober sig paa mig sin Pastore och Sogneprest, formeendendis sig icke ydermeere att vere forpflichtedt att giøre nogen Regnschab for sin religion och tro, fordi hand schulle met alle omstendigheder haffve forteelet mig (som hand schriffver) sine holstensche Stried och Controversias; och ieg schulle aff hannem haffve vel fornummen och forstaaet hans christelig forsuar, och da i alle thing vehret vel til freeds med hannem, och derpaa tilsted hannem til det høyverdige Sacramente: Da kunde ieg icke forbigaa korteligen at berette, huorledis det haffver her om, til Sandheds aabenbaring, och att rædde mig fraa alle wbillige suspicionibus och mistancke i mit Embede. Effter ieg var kummen hid til Othense 1632, hen ved et halff Aar, hørde ieg vel aff adschillige folck, at denne Loman schulle haffve nogle synderlige Griller och Meninger i religionen; men ieg kunde dog aff ingen forfare, huad hans Tro vaar;

icke heller haffde ieg hørdt eller fornummet, at hand haffde ladet Bøgger paa prenten vdgaar derom; och forfaredt derhos, at hand til den tied siælden gick i Kiercken, och haffvede, ald den stund hand haffvede opholdet sig i nogle aahr her i byen, icke annammet det høyværdige Sacrament; da kom for^{ne} Loman mig suspect for, som en Guds Ords och Sacramentes forachter. Derfor gick ieg til hannem i hans huus och vilde viide aarsagen, huorfor han imod vor ny Kierckeforordning (som vil, at ingen forlunge, och icke lenger end eet Fierdingh Aar, schal holde sig der fraa) icke brugte det hellige Sacramente? Huad dog hans meening vaar om Guds Ords predicken och dets Krafft til eet Mennisches omvendelse och Salighed? Effterdi adskillige Kettere, som Schwenfeldianer, Vedderdøber, Wigelianer, Rosenkreutzer, holde icke meget af den vdvortes predicken, men vahre paa himmelsche obenbaringer, och dicte et andet indvortis Guds ord, som Gud uden middel taler i dem. Huad hans meening vaer om det høyværdige Sacramente? Da vaer dette meeningen paa denne Lomanni suar: Att hand holt visseligen Guds Ords predicken for eet kraftigt middel, ved huilcket Gud igienføder, omvender, fornyer oc salig gjør vore Siæle. Att hand troede och Sacramentet at være Christi Legems och Blods deelachtigheed, at vi Christne schulle æde og dricke det til Syndernis forladelse och Christi døds ihukommelse. Sig ingenlunde at haffve nogen kettersche meeninge i religionen; vaar och ingenlunde til sinds at vilde affskillige sig fra den rette Evangelische Lutherische religion, som i den wforandret Augsburgische Confession er befattet och i disse Lande och Riiger (Gud være loffvit) bliffver exercerit. Men at hand her til dags icke haffde brugt det hellige Sacramente hos os, vaare tre Orsager til: 1. Fordi hand icke forstoed det dansche Sprog och kunde derfor icke gaa til min S. Formands Capellan, som icke kunde handle paa Tydsch med hannem. 2. Fordi hand haffde langsommelig verit

siug, och formaatte icke at gaa aff sit huus til Kiercken.

3. Fordi hand vaar geraaden i Flensborg i nogen spliid-achtigheed og trette, som sønderlig M. Habacuc Meyr haffver paaført hannem af had (hulchen hand det gierne haffvede forladt); at hand gierne i selschaber discurrerit och talede aff Johannis Arnds bog von wahrem Christentumb om religionen, om det indvortis Mennische, om Guds frycht etc. Hulchen bog ieg vel viste at haffve stor modsigelse. Att hand kunde leefve i ro och freed, haffvede hand selvillige offvergiffvidt sin bestilling och voning til Flensborg, paa det hand kunde kumme aff de wrolige Mennischers omgængelse. Hand vilde nu med det allerførste bereede sig at annamme Herrens nadvere hos os, at beviise sig ingen anden religion at haffve end vor. Jeg suarede hannem, huad Johan Arnds bog anlanger von wahrem Christentumb, da fandes der vel mange Phrases vdi, som liude som Paracelsi, Wigelii och andre Suermeris stiil; men efftersom den Gudfryctige Salige Mand i Fortalen sig forklarer, at haffve icke fortaget sig at schriffve accurate om religionens oc Troens Article, men at opvecke mennischer til et sandt christeligt Leffnedt; och efftersom andre Lutherische Theologi haffvede i den beste meening vdyd hans ord, da var det en goed bog, och vel kunde leesis met nytte och forbedring. Det var Summen och Indholden paa ald den Colloquio, som ieg och Herdtvig Loman da holte med huer andre. Der bleeff icke eet eeneste ord talet om de stridige articler om Christi Person, om det indvortis Mennische, om Christi indvoning i de troendis [hiertes], om den frii Villie och Mennischens Kræffter at fuldkomme Gude Lov etc. Aldrig haffvede ieg heller hørdt eller formummen, at hand haffvede saadan falsch kettersch Meningh om for^{ne} Articler, meeget mindre att hand medt Bøgger och Schriffter mod den christne Kierckis prædicker i Holsteen saadanne vgudelige meeningh schulde haffvede forfectet, førend ieg fick Proustens aff Flensborgh M. Friderici Dame hans Bog att see, i hulchen

hans gruelige Vildfarelser ere refuterede. Efterdi Lomanus midler tied flitelig søgte Kierchen och kom och begierit at tilstedis til Sacrament, och ieg kunde intet dømme om hannem vidre, end som ieg af hannem saa och hørde, saa admitterit ieg hannem til det hellige Sacrament, och viste icke, at saadan Vlf schulle haffve stuckedt i saadan Forschind. Men efter at ieg forfaredt aff M. Friderici Dame refutation och aff Lomanni egne schrifter (som os alle derefter ere kommene til hende) att hand er intagen met Vederdøbersche Wigelianische Ketteri, som høylofflige ihukommelse Kong Christian den tridie i eet offentlig Kongebreff forbiuder alle Addel och Weddel at see igiennem fingre eller dölle met, under Liffs, Aeris och Godses Fortabelse; och høylofflige Ihukommelse Kong Frederich den Anden forbiuder at bo i sine Lande och Riiger: saa gaff ieg vor kiere Bishop tilkiende, att denne Loman haffver til Flensborg haft saadanne kettische Vildfarelser. Och efterdi hand ingen beretning vilde giøre mig, om hand vilde affstaa disse Vildfarelser eller icke, saa formeente ieg hannem efter vor christelig Ordinantz at komme mehr til mig om det høyverdige Sacramente. Huorfor ieg hermed vil haffve protesterit for Gud och den christne Øffrighed, at Lomannus wsandferdelig haffver schreffvit, at ieg haffde hørdt aff den Holstensche religions stried tilforn, och i sønderligheed haffver talet met hannem der om. Megit mere haffver hand løgnachtig schreffvit, at ieg med alle omstendigheder schulle haffve fornummen hans christelig forsuar, och vdi alle thing været met hannem vel til freds. Actum Othens den 16 Februarij Anno 1635.

Ludvig Michelsen, Sogneprest
til vor Frue Sogn, mppria.¹⁾

Fra den i Sagen mod Lohman beskikkede Aktor indløb dernæst følgende Skrivelse til Kansleren.

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

Magnifice Dñe Cancellarie,
Fautor et Patrone benignissime,

Næst den allerhøyeste Gudz Naadis oc all aandelige oc legemlige Vellfartz ynskelske, sampt oc mine ydmygiste tacksigelse for alle beviiste Velgierninger, giffuer jeg eders Magnificentz hermet kaartelige at vide,

I. at Bispen, jeg oc de andere Geistlige her udi Byen ere kommene udi forfaring om Hartvig Lohman, at hand skal haffue tuende seltzome Bøger fulde aff Spegle oc sønderlige characterer, som en Bogbinder her udi Byen, ved naffn Herman Rønnebeck, haffuer bekendt for oss, at haffue vngefær for et aar siden indbundit for hannom udi gandske stor Format, een aff 3 oc den anden aff 5 Blade tycke tillsammen pappede: huilke ocsaa een part aff Scholebørnene haffue seit udi for^{ne} Bogbinders Huus. Om slige spegle finder mand udi Paracelso, oc fratres roseæ crucis udi deris Echo gloriere deraff, at de derudi kunde see viit fraværende ting. Vi haffue ocsaa Kundskaff aff een Maler, som met sin Hustru oc pige haffue tit oc ofte seit for^{ne} Lohman gaa udi sin hauge oc læst udi een bog imellem sine been paa een seltzom maneer. Huilket giffuer oss allehaande suspicion. Oc jeg derfor icke kunde efterlade at lade Eders Magnificentz saadant vide, til den ende om E. Magnificentz icke siunes raadeligt, at udbringe Hans Kong: Mayttz. befalning eller citation, at hand samme Bøger skal føre tillstede till Koebinghaffn, naar hans Sag skal forhøris. Men hand er vell saa tredsk, at hand skal støcke dem aff Veyen, dersom mand icke bruger behendighed derimod, eller oc vell slet forkommer dem, uden maatte anstillis en Visitation i hans huus, før hand kunde faa det at vide: huilket E. Magnificentz efter sin høyvise betenkende selff veed best at ramme.

II. Efftersom Hans Mayttz naadigste missive er hidkommen til Bispen oc Hospitals Forestandere, at de skulle informere Hans Mattz. tilforordnede Commissarios anlan-

gendes den forwrettelse, hospitalet er skeedt aff B: Hans Nielsen, saa vilde jeg hermet haffue E. Magnificentz ydmygeligen erindret, at jeg tilforne haffuer paa S. Knudz Kloster antvordet E. Magnificentz de documenter, som høre till samme Sag, bundene tillsammen udi een Convolut met et røt eller liffarvet Baand, nemlig Velb: S. Corfidz Rudz oc H. Jørgen Brahis Domb, Indførsle, oc Rigens Cantzellers Domb etc., som E. Magnificentz siden haffuer beholdit hos sig: hvilke giøris fornøden at fremvise for Commissarerne: At E. Magnificentz vilde gunstiglig ihukomme, samme documenter at maatte oss till skickis igen.

Agnoscat Magnific. T. audaciæ meæ, tot negotiorum multitudine obrutum interpellanti. Dñus Jesus adsit Magf. T. eique quam largissimè è coelo benedicat. Amen.

Othoniæ raptim 26 Febr. ao. 1635.

Magnif. T.

humilimé colens

Hendrich Michelssen,

Sogneprest till S. Hans, mppria.

Udskrift: Erlig oc Velbiurdig Herre oc Streng Ridder, Her Christen Friis till Kragerup, Kong: Mayttz. Kantzeler, min høygunstige gode Patron oc Befordere, ydmygeligen tillskreffuett.

M. Henrik Michelsens Angivelse mod Lohman støttes ved følgende Erklæring fra den Bogbinder, der havde indbundet de unægtelig besønderlige Bøger:

Eftersom hederlig oc høylærd mand Doctor Hans Michelson, Superintendent offver Fyens Stift, er begierendes mit Kundskab om tuende Bøger, som ieg skulde haffve forferdiget for Hartvig Lohman: Saa haffver ieg fliet tuende Bøger for for^{ne} Hartvig Lohman, aff stort

¹⁾ Orig. i Geh.-Ark., Aflev. fra Justitsminist., Skab 14, Pakke 3.

Median papir, hver ungefer to Alne lang, naar mand oplucker dem; den ene med tre blade udj, oc den anden med fem blade udj, huert blad en halff finger tyck, huorpaa stode Gud Fader, Søn oc Hellig Aand, oc Mosis hænder med 2 tabler. Huilcke billeder vare aff skaarne oc udtagne aff stederne, saa viit som de stode, oc indsat synderlig Spegelglas udi stederne igien, som de haffde verret staaendes, huorpaa vor skreffvet noget, som mand icke kunde læse om dagen. Huad det betyder oc huortil det brugis, er mig icke vitterligt. Oc herforuden var skreffvet meget mere i samme Bøger, som ieg icke kand ihukomme. Datum Othense den 27 Februarii 1635.

Det bekender ieg Hermen Ronnebeck ¹⁾.

For at berøve Lohman den Støtte, han mulig kunde søge i, at der til en Tid var handlet lempeligt med andre Personer af fremmed Religionsbekjendelse, der for en Tid havde opholdt sig i Odense, udstedte Sognepræsten ved S. Knuds Kirke følgende Erklæring:

Effttersom Hartwich Lohman haffuer ladet sig forliude, at hand allene aff had er bleffuen forfuld for sin Religion, der mand dog haffuer ladit andre fri passere, som icke haffuer verit aff voris Religion: Da saa fremt hand noget saadant vilde faaregiffue for Retten, dermed at føre mig i nogen mistancke hos min Allernaadigste høye Øffrighed, er dette derimod min sandferdige erklering.

Jeg sandeligen for Gud icke weed, at der er eller haffuer verit nogen vdi dette Sogn (den stund ieg wuærdig haffuer betient det h. predicke embede) som icke haffuer verit aff woris Religion, vden allene to personer, med huilcke det haffuer sig saaledis.

Den ene, en guldsmed suend, ved naffn Simon de

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv. Kun Underskriften er egenhændig. Forøvrigt er Forklaringen skreven med samme Haand som Odense-Konsistoriets Indberetning af 20de Decbr. 1634 (se ovfr. S. 12—14).

Henning ¹⁾ aff Caluiniske Sect, huilcken for nogle Aar siden haffuer tient oc arbeidet her vdi byen, men dereffter begynt at handle paa sin egen haand med atskillig jubilat, oc reist til oc fra, werit nu her en tid lang vdi Odense, nu vdi Kiøbenhaffn, omstunder oc opholdit sig vdi Holland (huor hand oc nu i langtid haffuer verit) vnder-tiden oc til Hamborrig. Naar hand haffuer werit here, da haffuer hand fliteligen søgt Kircken, oc hørt predicken, ey heller giffuit nogen forargelse fra sig, saa megit mig witterligt. Effterdi da hand werit actet som en reisende person, der ey haffuer haft borgerskab, saa haffuer ieg icke wist mig att kunde procedere med hannom effter det Mandat, som liuder paa dennom, som ere aff fremmede Religion oc sig here vdi Riget ville bosette.

Den anden er en Sadelmager, en Wallon aff fødsel, som er kommen fra Hamborrig oc hid, huilken ieg straxten, effter hand er kommen i denne menighed, nogle gange haffuer examinerit vdi de 25 Artickler, som oss aff Konning Frederich, høylovlig ihukommelse, ere befallede att skulle faareholdis de fremmede. Til huilcke alle hand sig omsider haffuer bekiendt, vndertagen den 16 Artikel, som handler om Naderens Sacramente, huorvdi hand erklærede sig Caluinisk att vere, oc ey vilde tro, at Christi sande legom oc blod visseligen vdi Naderen war tilstede: Begerede dog tid oc respit, indtil hand formedelst bøn til Gud oc aff Guds ordis flitig lesning kunde komme vdi bedre kundskaff, effterdi hand vdi den Caluiniske Religion war opdragen vdi vngdommen; hvilkett ieg ikke viste att kunde benecte hannom: huorpaa hand da, nogen tid dereffter er flytt aff S. Knuds vdi wor Frue Sogn att bo, oc dere i lige maade offuerhørt aff min Collega M. Ludvig Michelson, men dog, som ieg nu forfarer, formedelst hand sig ey til woris Religion, effter samme Artickels liudelse,

¹⁾ Omtales i Biskop Hans Michelsens Dagbog.

wil bekiende, haffuer giort sig rede at drage herfra oc begiffue sig hen paa andre steder.

Att dette haffuer sig saa i sandhed, som forskreffuit, det bekiender ieg vnderskreffne med denne min egen haand. Datum Odense den 5 Aprilis Ao. 1635.

Jacob Sperling,
Sogneprest til S. Knuds Kirke,
m. m. ¹⁾.

Under de truende Udsigter søgte Lohman at skaffe sig et Vidnesbyrd om sin Vandel hos Byøvrigheden i Odense, og da det — som det synes uden tilstrækkelig Grund — blev ham nægtet, henvendte han følgende Supplik til Kansleren:

Wolledler, gestrenger vnd ehrnuester, gebietender vnd grossgünstiger Herr Cantzler, hochgeehrter Patron und Befoderer. E. Gestr. kan ich hiermit unterdienstlich klagende nicht verhalten, ist auch deroselben zum theil bewust, welcher massen ich armer Mann nicht allein wegen meines christlichen Glaubens angefochten, sondern auch anderer unziemlichen dinge bezüchtigt werde.

Darmit ich aber für Ihrer Kön. Maytt. unserm gnedigsten Herrn, dann auch für E. Gestr. nud andern, die in der Sachen erkennen werden, meine Gott dem allwissenden gerechten Richter bekante Vnschuld auch gebühlich darthun und beweisen müchte, habe ich, nebenst andern begerten Zeugnissen, so mir gehindert worden, die Herren Bürgermeistere und Raht dieser Statt Odensee bitlich ersucht, sie, als meine ordentliche Vnter Obrigkeit, so viel ihnen wissend ist, der Warheit zu stewart, mir beglaubte Kundtschafft günstiglich mittheilen wollen, wie ich mich die viertehalb Jahr über, so ich bei ihnen alhier in Odensee hausslich gewohnet, in meinem Leben

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

und Wandell, wie auch, durch Gottes gnade, bei vielen krancken Persohnen, gethanen Curen halben, verhalten habe.

Ob nun woll die Herren Bürgermeistere und Raht mir mündtlich geantwortet, so haben sie doch solches mir schriftlich mitzuthelen geweigert.

Weiln aber, grossgünstiger Herr Cantzler, die Zeugniß der Warheit (daraus der Richter den grund der Sachen eigentlich vernemen kan, billig Niemande verweigert, sondern der Warheit zu stewart mitgetheilt werden soll: Als ist an E. Gestr. hiermit meine unterdienstliche und umb Gottes willen hochfleisigste bitte, Die wollen grossgünstig geruhen bei den Herren Bürgermeistern und Rahtt dieser Statt Odensee Verordnung und Befehl zuthun, dass sie die gebetene Kundtschaft meines Verhaltens, so viel ihnen wissend und der Wahrheit gemeess ist, es sei böse oder gut, in beglaubter form, ohne lengeren auffschub, mir günstiglich mittheilen wollen.

Solches zu E. Gestr. thue ich mich dienstlich gestrosten, und bin zu dero diensten, nach vermügen, iederzeit wiederumb willig, nebenst getrewer emphelung Gottes. Geben Odensee den 3. Aprilis 1635.

E. Gestr. unterdiensw.

Hartwig Lohmann.

Udenpaa: An den Herrn Cantzler, Herrn Christian Friesen, Rittern etc. unterdienstliche Supplicatio Hartwig Lohmans ¹⁾.

Det er os ikke bekjendt, om Lohman har opnaaet noget ved denne Henvendelse til Kansleren. Hans heretter følgende Begjæring til hans Sognepræst om at blive stedet til Herrens Bord, inden han tiltraadte Rejsen til Kjøbenhavn, har vistnok ogsaa været forgjæves.

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

Ehrwürdige, andechtiger und wollgelarter, insönders grossgünstiger Herr Magister, negst wünschung alles guten und erbietung meiner müglichen Dienste, sol dem Herrn ich hiermit dienstlich nicht verhalten, dass numehr von vielen Jahren hero ich gewohnet und schuldig bin, balt nach der Passion unsers Herrn und Heilandes Jesu Christi, die gedechtnisse seines Todes und die geniessung des hochwürdigen Nachtmals seines leibes und blutes im Sacramente zu halten.

Wiewol nun (Gott sei es geklagt) ich ein Zeithero, wegen meines Christlichen Glaubens bin angefochten worden, jedoch aber in meiner übergebenen Confession und Antwort mich aller gebühr nach Christlich erkleret, auch zum heiligen Worte Gottes und unserer Christlichen Lutherischen Religion bekandt habe.

Als ist demnach an den Herrn Magister hiermit meine dienst- und freundliche bitte, er wolle die bewüste Streitigkeit an ihren verordenten ort gestellet sein lassen, und mich, sowol auch meine liebe Haussfrawe (weiln wir balt zuerreisen gedencken, und nicht wissen können, was unter wegens zu Wasser und Lande uns müchte widerfahren) vom gebrauch und heilsamben geniessung des hochwürdigen Nachtmals nicht abhalten, sondern günstiglich admittiren.

Solches, wie es christlich und billig ist, als thue zu dem Herrn Magister ichs mir auch gentzlich versehen, vnd verschulde es nach mügligkeit hinwiederumb gantz gerne, sambt getrewer emphelung Göttlicher Tutel. Geben Odensee den 4. Aprilis Anno 1635.

Des Herrn dienstwilliger

Hartwig Lohmann.

P. S.

Bitte und erwarte hierauff des Herrn Magisters zuuerlässige schriftliche grossgünstige Antwort.

Udskrift: Dem Ehrwürdigen, Andechtigen und Wollgelarten Herrn Ludewig Michelsen, Pastori der Kirchen

zu unser lieben Frawen in Odensee, meinem insönders grossgünstigen lieben Herrn ¹⁾).

Endelig kom — efter alle disse Tilrustninger fra forskjellige Sider — Forhandlingen for det akademiske Konsistorium, der var forstærket med tvende Biskopper. Herom have vi fundet følgende i de akademiske Akter.

Acta Consist. 18. 20. 21. 22. Apr. 1635.

Jussu Regio convenerant in consistorio, præter Professores omnes, Dn. D. Johannes Michaelius, Episcopus Fionensis, Dn. D. Matthias Jani, Episcopus Lundensis, in causa religionis Hartvigi Lomani. De cujus negocii expeditione vide in libro copiarum sub dato 21 Aprilis [det er den Kjendelse, som er aftrykt nedenfor, S. 42 f., og i Pontopp. Ann. III, 818—23]. Actores erant Dn. M. Henricus Michaelius ²⁾, Pastor ad D. Johannem Ottoniensis, et prædictus Lomannus. Summa rei hæc fuit:

Eftersom Hs. Kgl. Maj. havde injungeret ærlig og velb. Mand Henning Valkendorf til Glorup, Kgl. Maj.s Befalingsmand paa Odensegaard, saa vel som hæderlig og højlærd Mand D. Hans Michelsøn, Biskop over Fyns Stift, at de skulde affærdige hæderlig og højlærd Mand M. Henrik Michelsøn, Sognepræst til S. Hanses Kirke udi Odense, til at møde udi Kjøbenhavn 15 Aprilis, og der at angive, hvis han kunde have mod Lohmannum. Aarsagen hertil var denne: Samme Lohmannus har ungefähr for 10 Aar siden været accuseret af Ministerio til Flensborg ³⁾ for nogen Sværmeri, eftersom samme Ministerium havde ladet udgaa et Skrift imod hannem og Nicolaum Knutzen alias Teting, hvorover Hs. Fyrstel. Naade Hertug Frederik i Hol-

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv.

²⁾ For Michaelius har Pont. Ann. III, 824: Muntserius, hvilket sikkert kun er Fejlæsning. Fra Pontoppidan er Fejlen gaet over i andre Skrifter.

³⁾ I Randen er skrevet: Husum.

sten har baade Lohmannum og Teting ladet banisere af sit Land og Fyrstendømme, og samme dennem forvist. Og havde dette foraarsaget Ministerio udi Odense at suspicere om hans puritate religionis. Hertil svarede Lohmannus: Auf Ihre May^{tn} Befehl bin ich compariret. Es ist ungefähr vor 13 Jahren des D. Arndts Buch vom wahren Christenthum mir zu Händen gekommen, welches ich fleissig gelesen und christlich betrachtet habe. Wie dieses M. Habacuc Meyer vernommen, hat er öffentlich auf Nicolaum Teting und mich, den innerlichen Menschen anlangend, auf der Cantzel gestochen. Wir haben ihn gebeten, er wolle uns unterrichten, wo wir irreten; weil er aber nicht hat wollen stille sein, ist der Amtmann genöthigt gewesen Ihrer May. dieses anzubringen. Ist darauf ein Conventus gehalten vom Ministerio, wo dann Alles ist verglichen geworden. Doch Friedens halber habe ich mich zu Wobbenüll und darnach zu Schwauested aufgehalten, keinen noch mit Worten noch mit Werken perturbiret. Weil aber das ministerium zu Husum wider den Teting predigte, haben sie Ihre Fürstl. Gnade so weit eingenommen, dass woferne Teting und ich innerhalb 14 Tage unsere errores nicht wolten revociren, sollten wir das Land räumen. Weil aber ich Ihrer Königl. May. und nicht Ihrer Fürstl. Gnaden Unterthan bin gewesen, zu Itzeho gebürtig, bin ich dem Edicto zu pariren nicht verpflichtet gewesen. Jedoch dass es nicht das Ansehen sollte haben, als wollte ich I. Fürstl. Gnaden zuwider sein, habe ich mich nach Brandenburg begeben, alda Ihrer Churfürstl. Durchl. für einen Salzfactor ins 6te Jahre gedienet, bis das Kriegswesen mich hat genöthigt, mich in Ihrer May^{tn}, als meines Erbherrn, Landen zu verfügen.

Efter slig forberørte Lejlighed blev articuli [pro peregrinis] hannem foreholden, hvorpaa han svarede, som findes i Kopibogen.

Det Svar, hvortil her henvises, vil findes i Rettens herpaa følgende udførlige Beretning om Forhandlingen med

Lohman, der endte med hans fuldstændige Underkastelse og Erkjendelse af sine tidligere Vildfarelser. Denne Beretning, der ventelig af Hensyn til Lohman er affattet paa Tydsk, lyder saaledes:

Nach dem der Durchleuchtigster, Grossmechtiger Fürste, Herr Christian der Vierdte, unser allergnedigster König undt Herre, verschiene Sambstag, durch Ihr. Königl. Mayttn. Herrn Gross Cantzlern, den Hochedlen undt Wolgeborenen Herren Christian Friessen zu Kragerup etc. Erbgesessen, Rittersn, Reichsrhaten undt Amtmann, unsern hochgeehrten Herren Patronen, allergnedigst uns hat entbieten lassen, Hartvigum Lomannum, jetziger Zeit der Statt Odenseen Einwohnern, für uns gesambt zu vociren, undt uns seiner Religion halben mitt ihme unterreden, wie auch fleissig untersuchen undt vernehmen, ob er, Hartvigus Lomannus, seine vor eine reraume Zeit anhero fovirten undt mitt unterschiedlich publicirten Schrifften confirmirten Irrungen noch Beyfall gebe, welches wir alsdann Ihrer Königl. Maytt., unsern allergnedigsten Herrn undt Könige unverzüglich aller unterthenigst beybringen lassen solten: Als seindt wir untenbenandte auff dero Königl. Gnedigsten Befehl zusammen gekommen in Universitatis Consistorio, wo den auch auff selbigem Königl. Befehlich für uns hatt comparirt obgedachter Lomannus, erstlich verschiene Sambstags, Vor- undt Nach-Mittags, wie dan auch gestern undt heute, undt hatt er diese seine nachfolgende Erclerung undt Confession auf die Puncten, in welchen er der Religion halber verdächtig ist gehalten gewesen, auff unseren Fragen mundtlich abgelegt.

I. Undt zwar erstlich hatte er geschrieben von der Person undt menschlichen Natur Christi folgender gestalt: Dass Christus aus dem Leibe der Jungfrauen Mariæ nicht habe natürlich, irdisch Fleisch, das an Substantz undt Wesen unserm eusserlichen, irdischen, sündtlichen und vergenglichen Fleische gleich sein solte, angenommen, sondern

das Wesen seines heiligen, himlischen undt geistlichen, gleichwol warhaftigen Fleisches, einer viel höheren Herkunft, Anfangs undt Ursprungs, dahero auch einer viel besseren Substantz undt Wesens sey, als unser adamisch, sündlichs, irdisch undt vergenglichs Fleisch ist, undt dennoch das Fleisch Christi nicht aus Fleisch, besondern allein vom H. Geiste, aus dem himlischen, geistlichen undt unvergenglichen Sahmen Abrahæ, Davidis undt dem geistlichen Sahmen Mariæ, nemblichen dem lebendigen Worte Gottes, welchen sie durch den Glauben empfangen, undt derhalben ihr zugerechnet undt ihre Sahme genennet wirdt, seinen Ursprung habe und geworden sey, undt also von der Jungfrauen Maria gebohren. Wardt er also gefragt: Ob er noch dieses Irrthumbs wäre? Worauff er folgende Andtwort gab. Erstlich bekante er zwar, dass er vor etlichen vielen Jahren selbiger Hæresi wäre zugethan gewesen, nunmehr aber Gott dancket, dass er besser unterrichtet undt erleuchtet sey, auch also dass er vor etlichen Jahren gefovirten Irrungen sich gantzlich hätte begeben, darentgegen aber sich zu der unverfälschten Augsburgischen Confession undt unserer Kirchen gehalten habe. Daneben, diesen Punct betreffende, bekennt er undt gleubt er jetzt, dass Christi Fleisch undt Leib dem unserigen an Substantz undt Wesen gleich gewesen sey. Durch den Sahmen Mariæ verstehet er jetzo den leiblichen Sahmen der heiligen Jungfrauen. Gleubt auch, dass Christi Fleisch seinen Ursprung von Maria genommen, undt nicht vom Himmel mitgebracht habe. Den Spruch Petri, darauf er sich zuvor berufen, verstehet er vom gepredigten Worte Gottes. Undt diesen seinen jetzigen Glauben fundirt er auff folgende göttliche Sprüche: Christus ist aus den Vätern, nach dem Fleische. Item: Wie die Kinder Fleisch undt Bluth haben, als ist er desselben theilhaftig worden. Item: Das Heilige, das aus dir gebohren wirdt, wirdt Gottes Sohn genannt werden. Item: Weil Christus die

Frucht des Leibes Mariæ undt des Weibes Sahme in göttlicher Schrift genennet wirdt.

II. Von der Wiedergeburt des Menschen undt Unterscheidt des innerlichen undt æusserlichen Menschen hatt er vor dessen folgender Gestalt gelehret: Dass alle Gläubigen, gleicher Gestalt wie sie nach dem æusserlichen Menschen empfangen ein sündtlich, irdisch undt verweslich Fleisch, so dem Fleische Adams am Wesen gleich, eben also auch aus der neuen Geburt, nach dem innerlichen Menschen, ein geistlich, unvergenglich, doch jetzo unsichtbares Fleisch (damit die gläubige Seele ist bekleidet) mit dem Fleische Christi an Substantz undt Wesen gleich, überkommen. — Diesen Articulum de Regeneratione abstehet er, undt renuncirt er gleichfals, undt jetzo gläubet: Dass die Wiedergeburt keine Verwandlung mache in der Substantz und Wesen des menschlichen Leibes, sondern dieser menschlicher adamischer Leib bleibe bis in den Todt; undt die Wiedergeburt des Menschen bestehe in Erneuerung des Hertzens, Sinnes und Gemüthes, aus dem 51 Psalm Davids: Gott, schaffe in mir ein reines Hertze; undt Ephes. 4: Zieheth den alten Menschen aus, undt ziehet den neuen an durch Erneuerung eures Gemüts. Was die Auferstehung des Fleisches anlangt, gläubt er: Dass diese Leiber, die wir haben von Adam her, am jüngsten Tage wieder aufstehen, undt der gläubigen verklärte; nach dem Spruche Jobi c. 19: Ich weis, das mein Erlöser lebet etc. Undt der Spruch Pauli, Philipp. 3: Unsere Leiber werden dem Leibe Christi gleich sein.

III. Von der Einwohnung Christi in uns war dieser sein voriger Irrthumb: Dass Christus wesentlich undt leibhaftig mit seinem Fleische undt Blute in den gleubigen wohne; wie der Vater wohnet in dem Sohne leibhaftig, so wohnet der Sohn Christus in den gleubigen leibhaftig mit seinem Fleisch undt Blute. — Hierauff antwortete er also: Dass Gott ein Leib sey, gläube er nicht, dann Gott ist Geist, Joh. 4. Das Wort »Leibhaftig« stehet er nun

mehr ab. Bekennet, dass Christus in den Herten der gleubigen wohnt durch den Glauben; doch nicht also, dass Christus undt ein christgleubiger sollen wesentlich ein Essentz werden, wie Gott der Vater undt Gott der Sohn ein Essentz sein.

IV. Von dem heiligen Predigambt und Beruff zu demselben von Menschen seind diese seine Wort gewesen: Dass ein jeglicher Christ möge, wiewol unberufen von Menschen, ein Lehrer seyn. — Hierzu antwortete er, dass ein grosser Unterscheidt unter Lehrern undt Zuhörern sey. Was er aber zuor geschrieben, hatt er verstanden von der bruderlichen undt privat Lehre undt Vermahnung zu Gottseligkeit unter einander. — Weiter gefraget de Ministerii autoritate, ob ein Unterschied wäre unter der Krafft eines *Ministri verbi legitime vocati* undt eines gemeinen Mannes oder *Laici*? Antwortete er: Dass freylich ein grosser Unterscheidt sey, undt dessen, der geburlicher Weisse zum Predigambt berufen, Lehren grössere Krafft haben dan eines *Laici*; undt dass nach Christi Befehlig: Wer euch höret, der höret mich; Item: wen ihr die Sünde vergebet, dem seint sie vergeben etc. Hierzu bekennende, dass unsere Kirche undt Gemeine nicht des Antichristi, sondern Christi Kirche undt Gemeine sey.

V. Von der inwendigen Lehrung undt Salbung des H. Geistes, von dem inwendigen Gehör göttliches Wortes, undt von der Suchung undt Wartung der inwendigen Offenbarungen des Reichs Gottes in uns, bekennet er: Dass Gott durch sein Wort uns lehre undt salbe oder erleuchte durch den H. Geist, undt dass die Offenbarung des Reiches Gottes in uns geschehe durch das gepredigte Wort, undt nicht ohne dasselbige: Undt dass das Reich Gottes der Gnaden durch sein Wort undt Geist in unsern Herten geoffenbaret wirdt, undt das es nicht Natur, sondern Gnade sey.

VI. Von der Gelassenheit, Ergebung undt Abgescheidenheit; item von Verleugnung, Hassung undt Lassung

seiner selbst, will er, dass sie sollen verstanden werden secundum Verbum Dei et non secundum Enthusiasmum.

VII. Von der weltlichen Obrigkeit undt den politischen Statuten, von Gesetzen, von Zinsen, Rechten, Fechten, Schweren; item: von der Kleidung undt derogleichen ist diese seine Confession vor dessen gewesen: Einem jeden gleubigen Menschen gebühret im Reiche Christi nach Gottes Wort zu leben, undt nicht nach deme, was etwan die weltliche Obrigkeit von Zinsen, Rechten, Fechten und derogleichen, der Menschen Härtigkeit wegen, zugelassen. Derowegen es wider den Glauben undt die Liebe, ja gar nicht christlich ist, von seinem Nehesten Zinse nehmen, mit ihm ins Gerichte gehen, schweren, mitt statlichen Kleidern, Goldt, Silber undt Perlen sich schmücken. — Hierwider hatt er diese seine jetzige Bekenntniss gethan, nemblich, dass die weltliche Obrigkeit sey Gottes Ordnung, deren Mandaten undt Edicten, die nicht wider Gottes Wort streiten, zu gehorsamben undt nachzuleben ein jedweder schuldig sey; undt was er zuvor in andere Meinung geschrieben, nicht verstanden habe, der Obrigkeit Verbot widrig zu sein, sondern gutes zu thun; undt alleine distingviret unter das, die Obrigkeit zugelassen und befohlen; undt was darentgegen ist, verwirffet er undt bekennet: Dass ein jedweder Mensch der weltlichen Obrigkeit, die Gewalt über ihn hatt, soll unterthenig undt gehorsamb sein, derselbigen alle gebührliche Ehre erzeigen, auch Schoss, Zoll undt andre schuldige Pflichten gutwillig geben undt leisten; imgleichen für dero Wohlfart und christliche Regierung Gott dem Allmechtigen hertzlich bitten, undt gutes thun, so wirt er Lob von der Obrigkeit gewinnen. Zinse zu nehmen, weil die Obrigkeit hat zugelassen, sey frey, undt nach weltlichen Contracten recht. Wolte aber einer seiner Nehesten umb sonst was leyen, wäre ein Werck der Liebe. Wan ein Mensch dem andern nicht will Recht thuen, hatt er sich

bey der lieben Obrigkeit Rechts zu erholen; wie dan Gott zu dem Ende Rechte selbst geordnet undt die liebe Obrigkeit an jedem Orte. Wolten aber die Parteyen sich gütig vergleichen, wäre seines Erachtens christlich, undt dürfften die liebe Obrigkeit nicht so viel molestiren. Durch das Fechten verstehet er die Privat Rache, die auch von Gott undt der lieben Obrigkeit verboten ist. Rechtmässige Kriege der Obrigkeit zu führen, sey billig. Wan Gottes Ehre undt des Nechsten Wohlfart dadurch befodert wirdt, und die Obrigkeit es befiehlt, sey ein Christ schuldig, der Wahrheit zu Stewer, sein Zeugnis mitt einem Eyde zu bekrefftigen; sonsten aber alles leichtfertigen Schwerens sich gänzlich enthalten. Dass ein jeder sich nach seines Standes Gebur mag kleiden; jedoch alle Ueberflüssigkeit meyden.

VIII. Von der Haltung der Gebote Gottes hatt er zuuor gelehret, die Gebote Gottes den gleubigen Menschen durch Christum zuhalten gantz wol mueglich sein. Sagt: er verstehe nicht von der Vollenkommenheit, sondern von der angefangenen Gehorsamkeit. Die Lehre aber, welche da lehret, dass man sie vollenkömlichen halten kann, dieselbe halte er vor eine unrechte und unchristliche Lehre. Dan Esaiaë cap. 64 stehet geschrieben: Alle unsere Gerechtigkeit ist wie ein beflecktes Kleidt. Item: Wan wir alles gethan haben, so seint wir unnütze Knechte. Item: Dass auch die Himmel nicht rein seint für Gott.

IX. Von der allgemeinen Reformation der Welt durch die Scheidung des Guten vom Bösen. Hirwider hat er protestiret, dass diese Wordt von dem Nicolao Teting seindt zugesetzt, undt nicht seine Worte seindt. Verstehe auch keine Chiliastische tausentjährige oder guldene Zeit; habe auch nie seinen Glauben darauß gegründet, sondern dass die Scheidung des Guten vom Bösen der Herr Christus am jüngsten Tage halten wirt.

Ist also diese des vielbenannten Hartwigi Lomanni Confession auff die verdächtige Puncten wider ihn eingelegt gewesen. Weil aber in dieser Confession nicht alle Articuli nostræ Confessionis seindt begriffen, als haben wir ihm die 25 Articulos hochlöblichen undt christmildester Eingedenckens König Friederichen des Andern fürgelesen, auff welche er punctsweise geantwortet, dieselbige unterschrieben undt mit auffgerichteten Fingern für Gott und uns guterwillig angelobet, hinfüro auff selben Königl. Christlichen Articulen, wie auch der Augsburgischen Confession, seinen Glauben, neben dem Worte Gottes, zu fundiren. Hierneben hatt er angelobet freywillig:

1. Diese Bekentnisse und Lehre für Christi Lehre, und die dieser widerstreibet, für eine unrechte undt verdambliche Lehre zu halten.

2. Dass er hinführo der Religion halben mitt denen, die seiner vorigen Irrungen zugethan seind, keine Gemeinschaft haben will.

3. Dass er zuor geschrieben, er wolle die Ehre Gottes undt Warheit ausbreiten, wo er käme: Als will er, dass es von dieser christlichen Lehre, da er sich jetzo zubekennet, solle verstanden werden.

4. Dass er vor diesem, wie er in Irrungen gewesen, die H. Schrift undt Lutheri scripta, darauff er sich damals in seinen Schriften berufen, nicht recht verstanden habe, bekennet er, so viel die Irrungen anbelangen.

5. Dass etliche lästerlich ausgeben, man könnte nach dem eusserlichen Menschen alle Religion mitt dem Munde bekennen, undt nach dem innerlichen Menschen im Herzen ein anders meinen, bekennet er, sey betrüglich, heuchlisch undt gottloss, ja gantz teufllich. Habe auch sein Lebelang nicht drauff gehalten. Actum in Consistorio 21. Aprilis Anno 1635.

Dass dieses, wie vorberüret, meine Erklerung, Glaube und Bekentnisse sei, darbei ich mit Gottes Hülffe

gedencke zu leben und zu sterben: Solches bekenne ich Hartwig Lohmann mit dieser meiner eigen handt.

In rei fidem subscripserunt

Christianus S. Longomontanus, p. t. Rector, m. m.
 Joh. Pavl. Resenius, S. S.
 Casp. Erasm. Brochmand, D.
 Johannes Michaëlius, S. F.
 Matthias Jani, S. L.
 Johannes Erasmi Brochmannus, D.
 Claudius Plumius, D. m. m.
 Olaus Worm, D., ss^t.
 Johannes Johan. Resenius.
 Jacobus Matth. Arhusius.
 Vulfgangus Rhuman, m. p.
 Jacobus Finck, mpp.
 Thomas Joan. Bangius.
 Johannes Christophorus ¹⁾).

Naar Hartvig Lohman, der før havde gjort en saa bestemt Modstand mod enhver Fordring om Tilbagekaldelse af tidligere vildfarende Meninger, nu saa fuldstændig faldt tilføje, kan man sikkert antage, at han har været underkastet en svær Pression. Dette finde vi ogsaa antydet i nogle Ord af et Brev af 20de Juli 1635 fra Professor Oluf Worm til Dr. med. Henrik Køster ²⁾, hvori ytres: »ab Episcopo vestro, tum apud nos commorante et Empiricum istum Lomannum dignis modis tractante, percepti« — (etc.). Hvorledes nu end dette nær-

¹⁾ Orig. i Fyns Bispearkiv. Andre originale Exemplarer med egenhændige Underskrifter findes i Konsistoriets Arkiv, Pakken 184, og i Gehejmearkivet, Afl. fra Justitsminist., Skab 14, Pakke 3. I Pontopp. Ann. III, 818—23 findes et Aftryk, der imidlertid er temmelig ukorrekt.

²⁾ Ol. Wormii Epistolæ, p. 479.

mere har stillet sig, saa meget er vist, at Lohman gav efter. Efter at Beretningen om Forhandlingen med ham var indsendt til Regjeringen, udgik der følgende Kongebrev til den over ham beskikkede Ret:

Christian denn fierde, med Guds Naade Danmar-
chis, Norgis, Vendis och Gottis Koning.

Wor synderlich Gunst tillforn. Vider, efftersom vi naadigst forfaare, huor witt forttfarett ehr udj denne religions sag, Hartuig Lovmand anlangende: da bede vi eder och naadigst befaller, att I Oss eders vnderdanigste betenchende her udj meddeler, om mand med enn god samuittighed och uden menighedens forargelse for^{uo} Hartuig Lovmand kunde lade her udi Rigett forbliffue, och samme eders Erklering mod Oss vdj vortt Candtzellie indschicher. Der med scheer vor villie. Befallendes eder Gud. Schreffuet paa vortt slott Kiøbenhaffnn den 23 Aprilis Anno 1635. Wnder vort Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elschelige och høylerde Bisper, Rectoribus (!), Professoribus och dem, som paa dette maatte haffue verett forsamlede.

Paategnet: Læst in Consistorio d. 25 Aprilis A^o 1635¹⁾.

Herpaa afgaves følgende Erklæring:

Eftersom vor allernaadigte Herre og Konning naadigst har os befalet, at vi vores underdanigste Betænkende skulde meddele udi den Religions Sag Hartvig Lohmann anlangende, nemlig om man med en god Samvittighed og uden Menighedens Forargelse forskrevne Hartvig Lohman kunde lade her i Riget forblive og samme vores Erklæring udi Hs. Maj.s Kancelli indskikke. Da ere vi, samme Hs. Maj.s naadigste Befaling underdanigst at efterkomme,

¹⁾ Orig. i Konsist. Arkiv, Pakken Nr. 184.

tilsammen udi Universitatis Consistorio komne, samme Sag udi Guds frygt paa det flittigste overvejet, og kunne vi efter Guds Ord og den Brug, som altid har været in primitiva Ecclesia, ikke andet eragte, end at, efterdi han sine forrige Errores stykkevis har revoceret, og i alle Maade med de 25 Articulis, paa hvilke peregrini, som bevilges her udi Landet at blive, skulle sværge, samtykt, og til vores Kirkes Lærdom sig udi alle Maade med Ed bekjendt har, jo med en god Samvittighed her i Riget kan tolereres. Dog synes os underdanigst at være til Opbyggelse, dersom at Hs. Kgl. Maj. vilde naadigst bevilge, at hans Confession maatte udi Odense af Prædikestolene offentlig afkyndiges med Formaning til Menigheden, at de vilde takke Gud for hannem, og bede, han vilde det gode, han har saa naadeligen forarbejdet udi hannem, indtil Christi Aabenbarings Dag fremdeles stadfæste. Og, ut suus ministerio possit constare honos, var vel kristeligt, at han maatte privatim in Consistorio Ottoniensi deprecere Ministerium, hvis han dennem udi deres officio offenderet haver. Saadan vores allernaadigste Herres og Konges kristelige Omhyggelighed for Guds Ord og Ære vil Gud med timelig og evig Velsignelse rundeligen igjen vederlægge. Af Consistorio 27 Aprilis Aar efter Guds Byrd 1635.

Nomine Rectoris et Delegatorum subscripsit
 Johannes Christophorus,
 juratus Academiæ Notarius, m. s. ¹⁾.

I Henhold til denne Erklæring udgik der følgende Kongebrev til Biskoppen og Præsteskabet i Odense:

Christian den fjerde med Guds Naade, Danmar-
 chis, Norgis, Wendis och Gottis Konning.

Wor synderlig gunst tillforn. Wiider, efftersom hid indtil om Hartuig Loumandis Religions oc Bekiendelses

¹⁾ Konsist. Kopibog, 1632—46. Fol. 114. Hos Pont., Ann. III, 823—4, findes dette Stykke i tydsk Oversættelse, men urigtig dat. d. 17. April.

Rettsindighed er tuilett, och wij nu naadigst haffuer ladett hannom examinere, och efftersom hand sine forige errores styckewis haffuer revoceret, och i alle maade med de 25 Articulis, paa huilche de fremmede, som beuilgis her wdj Landitt att bliffue, schulle suerge, samtycht, och till woris Kierckis Lærdomb sig wdj alle made med æd bekiendt haffuer; Da haffue wij naadigst hannom beuilgett att maa forbliffue wdj wore Riger. Och wille wij, att hans Confession schall wdj wor Kiøbsted Ottense aff Prædickestollerne offentlig affkyndiges, med formaaning till Menigheden, att de tacker Gud for hannom och bede, hand vilde det goede, hand haffuer saa naadeligen forarbeidet wdj hannom, indtill Christi Obenbarelsis dag fremdelis stadfeste. Och schall hand privatim i Consistorio der sammestetz deprecere Ministerium, huis hand dennom i deris Officio offenderit haffuer. Dermed scheer wor wilge. Befallendis eder Gud. Skreffuit paa wort Slott Kiøbenhaffn den 29. Aprilis 1635. Wnder wortt Zignett.

Christian.

Udskrift: Oss Elsch^e Hæderlig och Høylerd D. Hans Mickelsen, Superintendent offuer Fyns stift, och dett Hæderlige Ministerio vdi wor Kiøbsted Ottense ¹⁾).

Hermed ere Efterretningerne om Hartvig Lohman til Ende. Da der ikke siden høres noget om ham, ligger den Formodning nær, at han enten har forladt Odense og er dragen til Tydskland igjen, eller at han er død ikke længe efter ²⁾. — Naar Fyns nuværende Biskop — i skarp Modsætning til sin Forgjænger, Dr. Hans Michelsen — betegner Sværmeren som „den ædle Lohman“ ³⁾, saa kunne vi godt forstaa den Følelse, der har bevæget den humane og mildtdømmende Biskop til at vælge dette Ud-

¹⁾ Orig. i Odense Bispearkiv, Odense Hrd. 9.

²⁾ 1642 var han i alt Fald ikke mere i Live (Cimb. lit. I, 361).

³⁾ Engelstoft, Odense Bys Hist., 2den Udg., S. 235.

tryk; thi man kan, ved at gjennemlæse Lohmans Indlæg, ikke godt andet end faa Interesse for Manden og Medfølelse med ham; har han fejlet, som han vistnok har, da var det ikke Vantro, der drev ham, men en grublende Aand. Om hans Tilbagekaldelse maa forklares af Karakter-svaghed eller af Sandhedskjærlighed, fordi han virkelig har følt sig overbevist ved de vægtige theologiske Argumenter, som ere førte i Marken imod ham, derom maa vi lade Ham dømme, som kjender Hjærterne.
